

**Bureauonderzoek en Inventariserend
veldonderzoek - verkennende fase**

**Stationsstraat 36,
Coevorden, gemeente
Coevorden (DR).**



**LAAGLAND
ARCHEOLOGIE**

augustus 2022

Versie 2 (definitief)

In opdracht van:
BJZ.nu

Colofon**Laagland Archeologie Rapport 952**

Bureauonderzoek en Inventariserend veldonderzoek - verkennende fase
Stationsstraat 36 te Coevorden, gemeente Coevorden (DR)

Auteur: Erwin Brouwer

In opdracht van: BJZ.nu

Foto's en tekeningen: Laagland Archeologie

Status rapport: definitief

Controle: J.A.M. Oude Rengerink

Autorisatie: J.A.M. Oude Rengerink



ISSN 2468-4759

Laagland Archeologie BV
Virulyweg 21F-G
7602 RG Almelo

E-mail: info@laaglandarcheologie.nl
KvK-Nummer: 75251876



© Laagland Archeologie BV, Almelo, augustus 2022

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers. Laagland Archeologie BV aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Samenvatting

Laagland Archeologie heeft in juli-augustus 2022 een Bureauonderzoek en Inventariserend veldonderzoek - verkennende fase uitgevoerd aan de Stationsstraat 36 te Coevorden. Het onderzoek vond plaats in verband met de ruimtelijke procedure rondom de sloop van een deel van de huidige bebouwing gevolgd door nieuwbouw. Voor de nieuwbouw wordt grondverbetering toegepast tot een diepte van 2 – 2,5 m -mv. Het gebouw wordt gefundeerd op staal.

Het onderzoek is uitgevoerd conform de protocollen SIKB KNA 4002 en 4003. Het bureauonderzoek had tot doel een archeologisch verwachtingsmodel op te stellen. Centraal staat daarbij de vraag of en zo ja welke archeologische resten (complextype, datering, diepteligging en gaafheid) in het plangebied kunnen worden verwacht. Hiertoe zijn landschappelijke, archeologische en historische bronnen geraadpleegd.

Op basis van het bureauonderzoek zijn resten van vestinggrachten te verwachten. Het gaat daarbij om een vestinggracht uit 1607 en een latere uitbreiding daarvan uit 1702. Vanaf 1702 liep een uitvalsweg van Coevorden langs het westelijke plangebied. Langs de zuidwestelijke grens van het plangebied lag een brug. In het plangebied kunnen, naast de vestinggracht, resten van deze brug verwacht worden, alsmede afvalresten. Voorts zijn resten van de grachtbeschoeiing te verwachten, resten van obstakels in de gracht en kunnen wellicht faseringen in de grachtaanleg aangewezen worden.

Het uitgevoerde verkennende booronderzoek heeft tot doel het verwachtingsmodel te toetsen en zonodig aan te vullen. Hiertoe zijn verspreid over het toegankelijke deel van het plangebied verkennende boringen gezet. In dit stadium is verkennend booronderzoek de meest efficiënte onderzoekswijze om de archeologische potentie van het plangebied in kaart te brengen. Op basis van het booronderzoek kan worden aangenomen dat de vestinggracht een diepte heeft van ruim 2 m. Mogelijk bestaat een deel van de dempingslagen uit resten van de omwalling.

Op basis van het booronderzoek worden archeologische resten verwacht. Deze resten kunnen worden bedreigd door de geplande ingrepen. We adviseren daarom een proefsleuvenonderzoek uit te laten voeren.

Dit advies is overgenomen door de bevoegde overheid, de gemeente Coevorden. De gemeente wordt hierin vertegenwoordigd door haar deskundige, de heer A. Vissinga.

Mochten tijdens de werkzaamheden onverhoopt toch archeologische resten worden aangetroffen, of resten waarvan redelijkerwijze kan worden vermoed dat het om archeologische resten gaat, dan geldt op grond van de Erfgoedwet (art. 5.10) een meldingsplicht. Dit kan bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE, www.cultureelerfgoed.nl).

Samenvatting	3
1 Inleiding	5
1.1 Aanleiding onderzoek	5
1.2 Afbakening plan- en onderzoeksgebied	5
1.3 Administratieve gegevens	6
1.4 Huidige situatie en toekomstig gebruik	8
1.5 Geplande verstoring	9
1.6 Gemeentelijk beleid	10
1.7 Onderzoeksdoel	10
2 Inventarisatie	11
2.1 Inleiding	11
2.2 Landschappelijke ontwikkeling	11
2.3 Archeologie	12
2.3.1 Bekende archeologische waarden	12
2.3.2 Waarnemingen	12
2.3.3 AMK-terreinen	12
2.3.4 Gemeentelijke verwachtingskaart	12
2.3.5 Eerder archeologisch onderzoek	12
2.4 Historie	13
3 Conclusie en verwachtingsmodel	22
3.1 Conclusie	22
3.2 Verwachtingsmodel	22
3.3 Advies	23
4 Veldonderzoek	24
4.1 Beschrijving onderzoeksmethodiek	24
4.2 Resultaten: lithologie, lithogenese en bodemontwikkeling	24
4.3 Resultaten: archeologie	25
5 Conclusie en verwachting	26
6 Selectieadvies	27
literatuur	29
BIJLAGE 1 AMZ-cyclus	31
BIJLAGE 2 Archeologische perioden	32
BIJLAGE 3 Niet-toegankelijke delen voor veldonderzoek	33
BIJLAGE 4 Actueel Hoogtebestand Nederland	34
BIJLAGE 5 archeologische verwachtingskaart (detailkaart)	35
BIJLAGE 6 Waarnemingen, AMK-terreinen en onderzoeksmeldingen	36
BIJLAGE 7 Boorpuntenkaart veldonderzoek	37
BIJLAGE 8 Boorstaten veldonderzoek	38
BIJLAGE 9 Verklarende woordenlijst	43

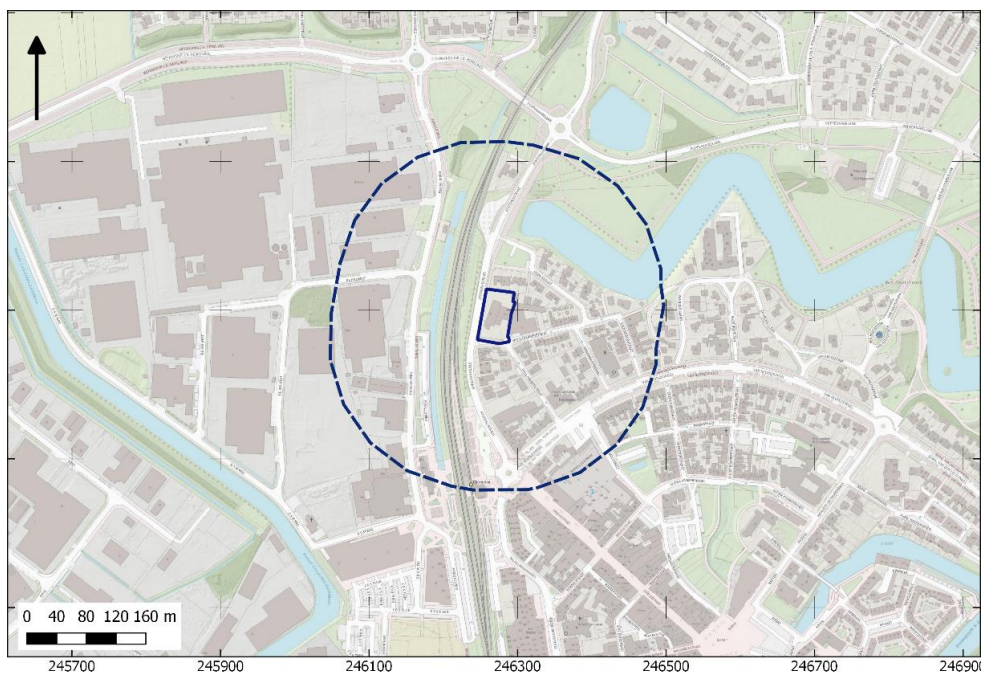
HOOFDSTUK 1 INLEIDING

1.1 AANLEIDING ONDERZOEK

De aanleiding voor het onderzoek vormt de geplande bouw van nieuwe woningen aan de Stationsstraat 36 te Coevorden, gemeente Coevorden (DR). Hiertoe is een bestemmingsplanwijziging vereist. De gemeente Coevorden heeft een eigen archeologiebeleid. Op basis van het bestemmingsplan dient archeologisch onderzoek uitgevoerd te worden om aan te tonen dat eventueel aanwezige archeologische waarden niet onevenredig worden of kunnen worden geschaad door de geplande bouwactiviteiten. De opdrachtgever beoogt met het onderzoek de gemeentelijke paraaf te krijgen voor het onderdeel archeologie. Aanvullende wensen zijn niet kenbaar gemaakt.

1.2 AFBAKENING PLAN- EN ONDERZOEKSGBIED

Het plangebied betreft de Stationsstraat 36 in Coevorden, gemeente Coevorden (DR), zie onderstaande afbeelding.



Afbeelding 1. Ligging van het plan- en onderzoeksgebied. Bron: pdok.nl

Het plangebied heeft een omvang van 2730 m². Voor een beter begrip van de bodemkundige omstandigheden en de archeologie van de planlocatie is een groter gebied bestudeerd. Een zone van 200 m rondom het plangebied wordt voldoende geacht om de archeologische potentie van het plangebied in kaart te brengen. Deze zone wordt aangeduid als 'onderzoeksgebied'.

1.3 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	
Provincie	Drenthe
Gemeente	Coevorden
Plaats	Coevorden
Beheerder/eigenaar grond	-
Toponiem	Stationsstraat 36
Kadastrale perceelnummer(s) ¹	CVD00-D-4023, - 5281
Laagland Archeologie projectnummer	EB-COST221
Datum conceptrapportage	1-8-2022
Datum definitief rapport	25-8-2022
XY-coördinaten	246530/520630
	246295/520625
	246245/520560
	246290/520560
Kaartblad ²	22E
Oppervlakte/lengte Plangebied	2730 m ²
Datering	Nieuwe Tijd
Complextype	stadswal/vestinggracht
Onderzoeksmeldingsnr	5280441100
AMK-terrein	14521 Coevorden Centrum
Vondstmeldingsnr.	n.v.t.
Type onderzoek	Bureauonderzoek en Inventariserend veldonderzoek - verkennende fase
Datum begin veldonderzoek	28-07-2022
Datum eind veldonderzoek	28-07-2022
Opdrachtgever	BJZ.nu
Goedkeuring bevoegde overheid	22-08-2022
Bevoegde overheid	gemeente Coevorden
Adviseur namens bevoegde	A. Vissinga

¹ kadastralekaart.com

² www.imergis.nl/htm/opentopo800.htm

overheid	
Beheer documentatie	Noordelijk Archeologisch Depot (NAD) E-depot voor de Nederlandse archeologie Archief Laagland archeologie BV
Uitvoerder	Laagland Archeologie BV Virulyweg 21F-G 7602 RG Almelo 06 51 95 35 53
Projectleider/opsteller onderzoek	Erwin Brouwer erwin.brouwer@laaglandarcheologie.nl

Tabel 1. Objectgegevens.

1.4 HUIDIGE SITUATIE EN TOEKOMSTIG GEBRUIK

Het plangebied is momenteel grotendeels bebouwd en overwegend verhard met klinkers. De beheerder geeft aan dat de huidige bebouwing op betonringen is gefundeerd.³ Feitelijk zijn er drie panden in het plangebied. De zuidelijke bebouwing aan nummer 36 is een woning, in gebruik als dagverblijf voor verstandelijk gehandicapten en psychiatrische patiënten⁴; dit deel blijft behouden. Er zijn plannen de resterende bebouwing te slopen ten gunste van nieuwbouw (zie onder).

Het pand aan nummer 34 (zie onderstaande kaart) is wel geregistreerd als gemeentelijk monument (woonhuis, periode 1900 – 1920).⁵ Het terrein bevat voor zover bekend geen kelders of andere ondergrondse kunstwerken aanwezig.

In dit stadium is de exacte invulling van de plannen nog niet bekend. De milieutechnische condities, huidige en eventuele nieuwe waterpeil en of en zo ja wie de toekomstige gebruiker(s) wordt/worden zijn in dit stadium evenmin bekend. Onderstaande afbeelding toont de huidige en de gewenste nieuwe situatie.



Afbeelding 2. Huidige situatie (links) en nieuwe situatie (rechts). Bron:pdok.nl

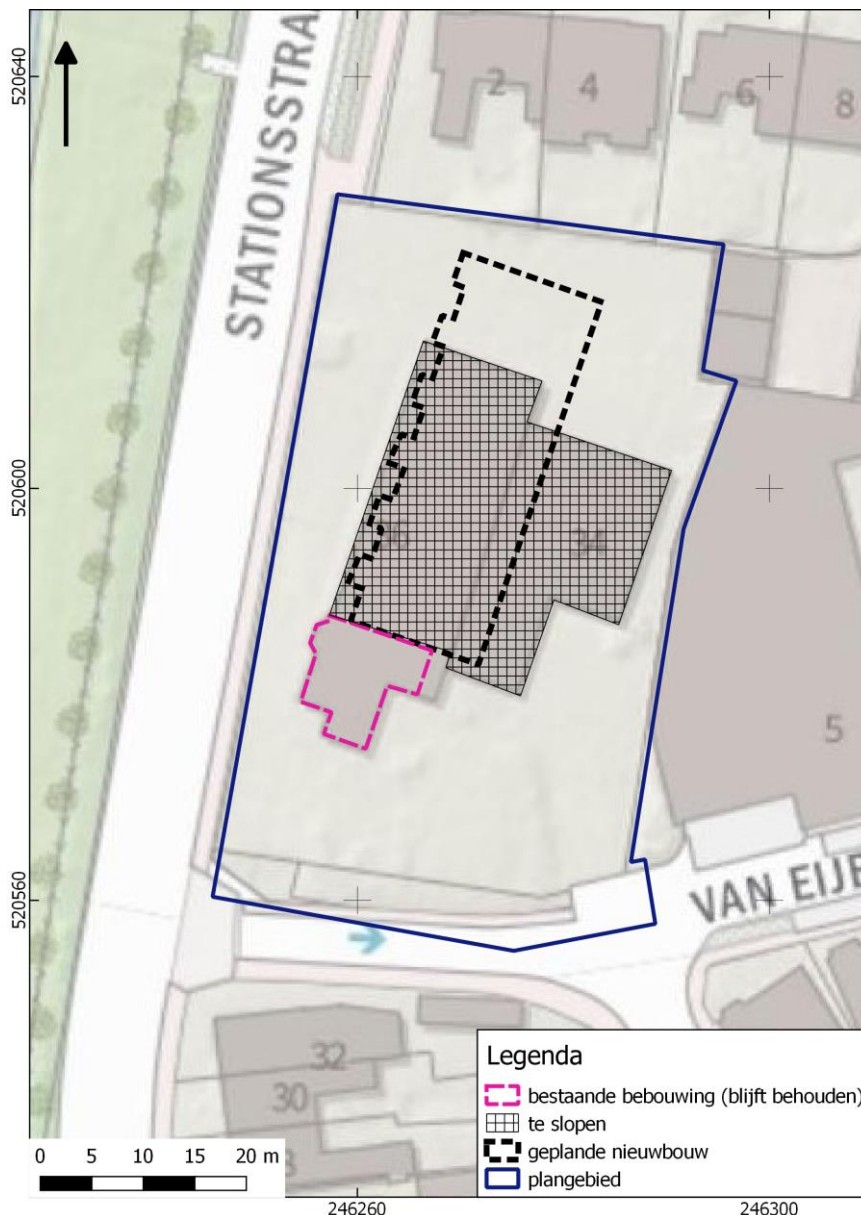
³ L. Greiner, pers. comm. 28-07-2022

⁴ Bron ooza.nl

⁵ bron: gemeentelijke monumentenlijst

1.5 GEPLANEDE VERSTORING

De ingrepen vinden plaats binnen het plangebied. Het zuidelijke gebouw (paars omlijnd, zie onderstaande kaart) blijft behouden. Alleen het noordelijk deel van de bebouwing wordt gesloopt. Grotendeels op die locatie is nieuwbouw voorzien. Daarbij zal grondverbetering plaatsvinden tot een diepte van 2 – 2,5 m -mv. De fundering zal waarschijnlijk op staal zijn.



Afbeelding 3. Geplande ingrepen in het plangebied.

1.6 GEMEENTELIJK BELEID

In het bestemmingsplan Kernen ligt het plangebied in een zone met een dubbelbestemming op archeologie (Waarde – Archeologie 2). Indien hier bouwwerken zijn gepland is archeologisch onderzoek vereist.

1.7 ONDERZOEKSDOEL

Het uitgevoerde onderzoek behoort tot de eerste fasen in het huidige archeologische onderzoeksproces (zie bijlage 1). De initiatiefnemer beoogt met het hier uitgevoerde onderzoek te voldoen aan de gemeentelijke regelgeving omtrent archeologisch onderzoek. Het bureauonderzoek heeft tot doel een archeologisch verwachtingsmodel op te stellen aan de hand van bestaande bronnen, en te bepalen of en zo ja welke delen van het plangebied in aanmerking komen voor vervolgonderzoek. Het verwachtingsmodel wordt getoetst en zo nodig aangevuld door middel van een verkennend booronderzoek. Op grond van de resultaten van dit onderzoek kan worden beoordeeld of en zo ja, welke vorm van vervolgonderzoek nodig is om de archeologische waarde van het gebied te kunnen vaststellen.

HOOFDSTUK 2 INVENTARISATIE

2.1 INLEIDING

In dit hoofdstuk worden de relevante landschappelijke ontwikkeling en huidige bodemkundige situatie beschreven. Tevens wordt ingegaan op de bekende archeologische waarden in de omgeving van het plangebied en de historische situatie. Voor wat betreft de in de tekst genoemde archeologische perioden wordt verwezen naar bijlage 2.

2.2 LANDSCHAPPELIJKE ONTWIKKELING

Coevorden ligt op een langgerekte zandopduiking, nabij een plek waar drie beken samenkomen. Op basis van een geologische boring circa 140 m ZW van het plangebied⁶ kan aangenomen worden dat het dekzand hier een dikte bereikt van ongeveer 16 m. Op landelijke en gemeentelijke landschappelijke (geomorfologische) kaarten en op de bodemkaart is het plangebied niet gekarteerd. Het AHN (zie bijlage 4) geeft geen weergave van de oorspronkelijke natuurlijke situatie, aangezien er rondom het plangebied veel ophoging heeft plaatsgevonden.

Uit geraadpleegde palaeogeografische kaarten⁷ (niet afgebeeld) blijkt zich tussen 5500 en 3850 voor Chr. veen kon ontwikkelen aan weerszijden van de dekzandrug. Rond 2750 voor Chr. lag de zandrug waar later oude kern van Coevorden zou komen te midden van een veengebied dat in latere eeuwen alleen maar in omvang zou toenemen. Ook uit oude bronnen blijkt de aanwezigheid van een dekzandrug ter plaatse van de oude kern. Het plangebied maakt geen deel uit van die oude kern; wel ligt het plangebied vrijwel geheel op een inmiddels gedempte, vroeg-18^e - eeuwse vestinggracht. Deze vormt onderdeel van de vesting Coevorden. Op basis van de historische situatie kan worden aangenomen dat het plangebied relatief laag lag. De aanwezigheid van een beekerdgrond of gooreerdgrond ligt daarbij voor de hand, ook gezien de loop van een beek zuidelijk van het plangebied in de 16^e eeuw. In historische tijden (in ieder geval rond 1702, maar niet in 1560 of daarvoor) liep direct ten westen van het plangebied een uitvalsweg. Normaliter zou hier een zandopduiking mogen worden verondersteld, maar zeer waarschijnlijk is de ligging van deze weg hier in de vroeg-18^e eeuw bepaald op basis van strategische belangen

⁶ boring B22E0012; bron: dinoloket.nl

⁷ Vos e.a., 2020.

2.3 ARCHEOLOGIE

2.3.1 BEKENDE ARCHEOLOGISCHE WAARDEN

Bijlage 6 toont de locaties van de bekende archeologische waarden en de uitgevoerde archeologische onderzoeken in de omgeving van het plangebied.

2.3.2 WAARNEMINGEN

In het onderzoeksgebied is één waarneming bekend: zaakid 2687705100, circa 65 m zuidelijk. Dit betreft de vondst van een vuurstenen bijl (type Flint-Rechteckbeil) die in het Midden-Neolithicum kan worden gedateerd. Het complextype is niet te bepalen, maar gelet op de toenmalige moerassige omgeving en de beekloop die hier toentertijd vermoedelijk lag betreft het mogelijk een votiefgift. In soortgelijke milieus worden regelmatig bij toeval soortgelijke objecten gevonden. De huidige consensus is dat dergelijke objecten bewust hier zijn achtergelaten, vermoedelijk als offer aan hogere machten.

2.3.3 AMK-TERREINEN

AMK-terreinen (= Archeologische Monumentenkaart) zijn terreinen waarvan bekend is dat zich archeologische resten in de grond bevinden. Het archeologisch belang daarvan is bovendien gewaardeerd. Zo zijn er AMK-terreinen van archeologische waarde en van hoog, zeer hoog archeologisch belang en wettelijk beschermde AMK-terreinen van zeer hoog archeologisch belang). Het plangebied ligt in een AMK-terrein hoge archeologische waarde. Dit betreft de historische vestingstad Coevorden.

2.3.4 GEMEENTELIJKE VERWACHTINGSKAART

Op de gemeentelijke verwachtingskaart (bijlage 5) is het plangebied gemarkeerd als archeologisch terrein. Het plangebied ligt daarbij in een zone waar bodemverstoringen, ontgronden of saneringen hebben plaatsgevonden. Tot hoe diep deze reiken is niet bekend.

2.3.5 EERDER ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

In de omgeving van het plangebied hebben eerder archeologische onderzoeken plaatsgevonden. De onderzochte locaties zijn afgebeeld in bijlage 6.

Relevant is een opgraving (variant archeologische begeleiding) – zaakid 4675745100 - op ongeveer 55 m W van het plangebied.⁸ Dit onderzoek is een vervolg op een eerder uitgevoerd booronderzoek waarbij onder ophogingslagen van 1,1 – 1,5 m dik natuurlijke afzettingen in de vorm van fluvioperiglaciale afzettingen zijn gevonden. Ook dekzand is aangetroffen.

⁸ J. Lenting, 2020.

Bij het uitgraven van een waterpartij is geconstateerd dat de bodem bestaat uit een ophoogpakket van 1,4 – 1,6 m dik. Op sommige locaties reikt het ophoogpakket tot een diepte van 3,7 m. De ophooglagen bestaan uit zwak siltig, matig fijn gevlekt zand met veel puin. Er zijn resten van vier grachten aangetroffen, waarvan één een natuurlijke oorsprong kan hebben gehad (beekloop). Deze waterloop is bij de aanleg van de versterking (1593-1607 opgenomen in het buitenste grachtenstelsel. In het vlak blijkt de gracht 42 m breed; dit komt overeen met de breedte zoals die op de 18^e eeuwse kaart (Afbeelding 6) is ingetekend.

2.4 HISTORIE

"Coevorden is een poorte van de Landtschap Drenth, een sleutel van Groningen en Omlanden: een deur van Vrieslandt en ook eenigermaten een pas naar Overijssel".

Johan Picardt (1600-1670).

Coevorden is gelegen op een zandrug temidden van moerassen die destijds de enige doorgang vormde naar het achterland. De benaming is waarschijnlijk afgeleid van het toponiem 'voorde', wat een doorwaadbare plaats door een beek of rivier betekent. Deze voorde zal waarschijnlijk hebben gelegen op of nabij de plek waar de drie beken samenkomen. In historische tijden kon door afdamming Coevorden en omgeving worden geïnundeerd, wat ertoe leidde dat het behoud van deze dammen van cruciaal belang was voor de verdedigers van Coevorden. Vanwege de strategische ligging is Coevorden vaak een strijdtoneel geweest. De plaats wordt in historische bronnen voor het eerst genoemd in 1148. Waarschijnlijk rond 1143 werd een mottekasteel gebouwd grenzend aan de noordzijde van de plaats. Dit was aanvankelijk niet veel meer dan een houten toren, maar tegen het einde van de twaalfde eeuw werd deze vervangen door een stenen toren. Later werd deze uitgebouwd tot kasteel.

Wie door de veengebieden wou – en dus door/langs Coevorden moest – moest tol betalen en ook dit gaf aanleiding tot strijd, onder andere de Slag bij Ane in 1227 tussen de Bisschop van Utrecht en burggraaf van Coevorden. Vermoedelijk rond 1407 kreeg Coevorden stadsrechten. De aanleg van de eerste vestingwerken (een gracht) vond vermoedelijk tegen het einde van de 15^e eeuw plaats (zie onder).

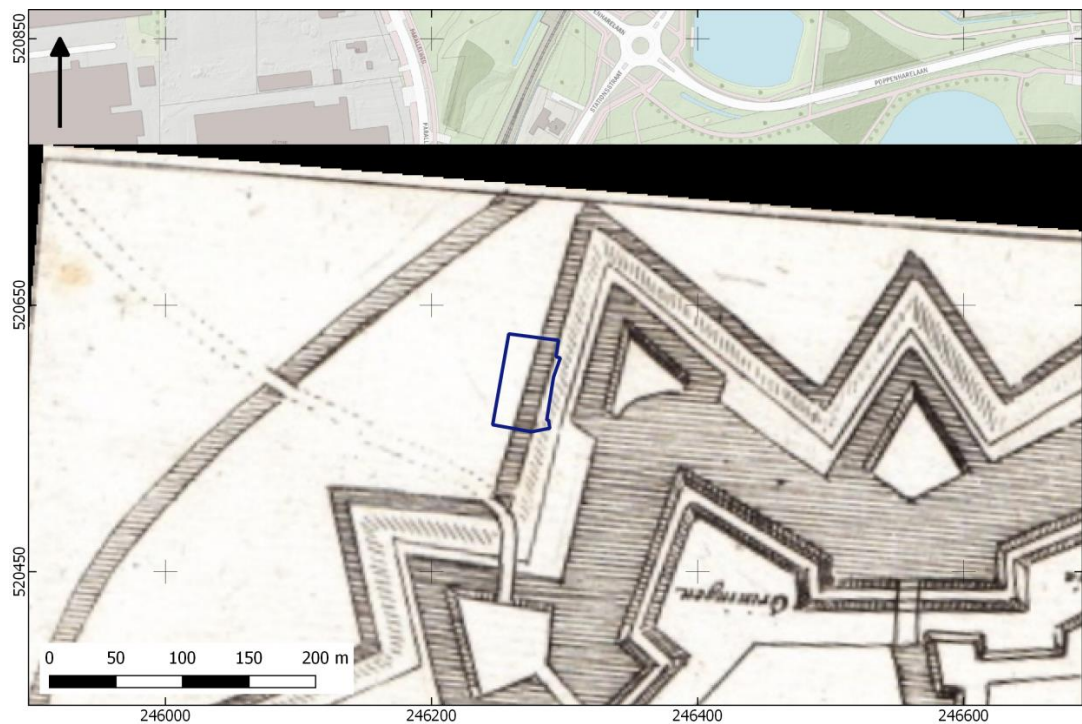
Rond 1605 werd met een uitbreiding van de vestingwerken begonnen. Deze bestond uit een wal; rondom het kasteel werd een schans aangelegd. Omstreeks 1607 was een zevenhoekige vesting gereed (zie Afbeelding 5). Het plangebied werd hierbij doorsneden door een relatief smalle gracht. In het meest oostelijke deel lag de wal.

De vesting bleek niet te voldoen. Menno van Coehoorn, een militair ingenieur die diverse andere vestingwerken heeft ontworpen, heeft de plannen voor een nieuwe vesting geleverd. Rond 1702 was deze gereed. Daarbij zijn ook de buitenste grachten breder gemaakt. Het plangebied ligt op een deel van de buitenste gracht hiervan (zie Afbeelding 6). Min of meer grenzend aan het westelijke deel van het plangebied voert een brug over de vestinggracht. Deze was onderdeel van een van de drie uitvalswegen van Coevorden en kan gezien worden als een van de voorgangers van de latere Stationsstraat. Na 1702 hebben er tot aan 1858 geen krijgshandelingen meer plaatsgevonden.

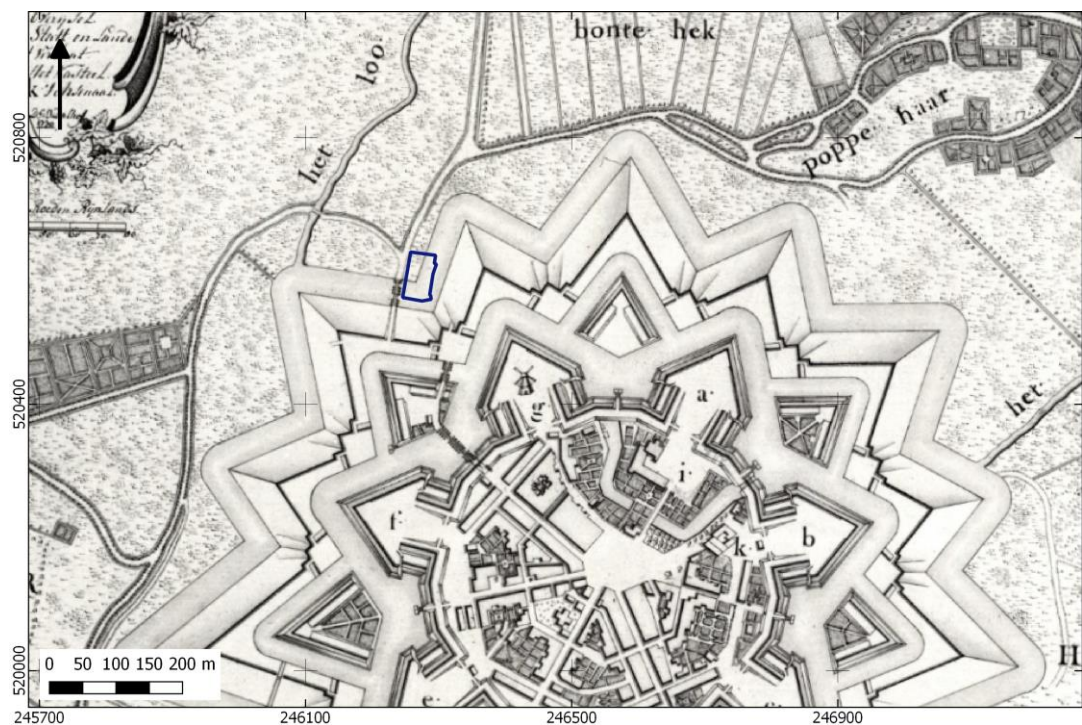
Ondertussen waren grote delen van het omliggende veengebied in ontginning genomen. Hierdoor verdwenen de moerassen, waardoor het belang van de strategische ligging van Coevorden geleidelijk verdween. In de navolgende jaren behield de vesting haar toenmalige vorm (zie Afbeelding 7). In 1858 werd ze als vesting opgeheven. De ontmanteling begon in 1870. Daarbij werd de aarde van de wallen, bastions en ravelijnen in de grachten geschoven.



Afbeelding 4. Uitsnede van de kaart van Coevorden van Jacob van Deventer, circa 1560. De ligging van het plangebied (bij benadering) is zwart omcirkeld.



Afbeelding 5. Detail kaart van Coevorden van Casper Merian, 1656. Het plangebied is blauw omlijnd.

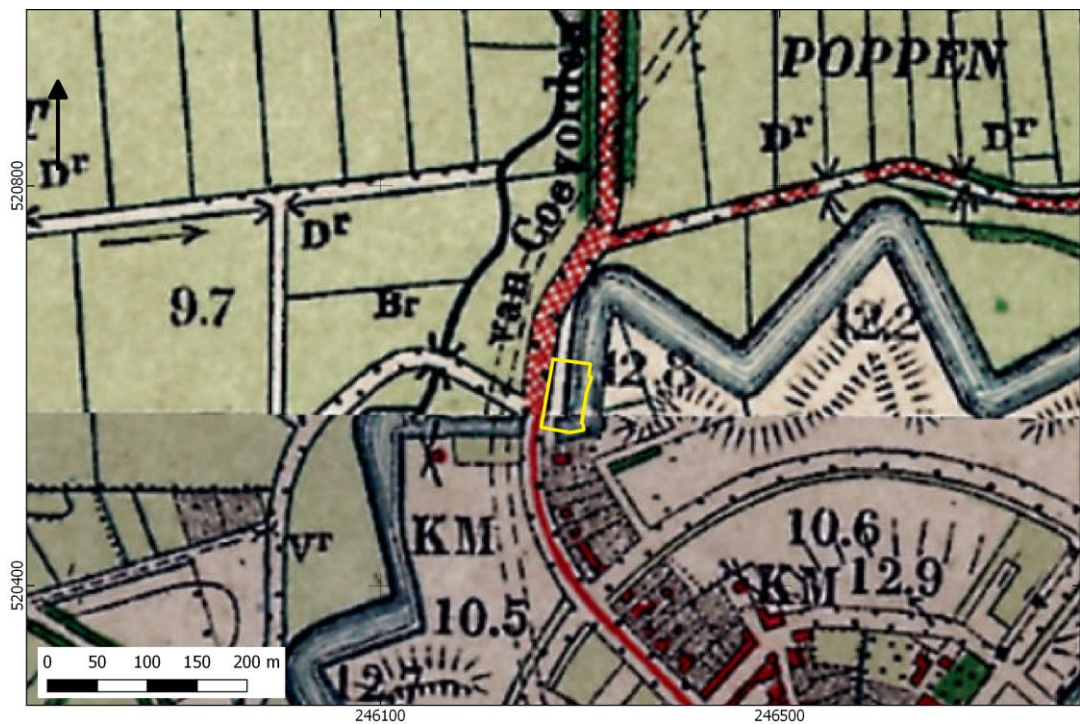


Afbeelding 6. Uitsnede uit 'Plan van Coevorden' (1770). De locatie van het plangebied is blauw omlijnd. Bron: Drentsarchief.nl



Afbeelding 7. Uitsnede uit de eerste kadastrale kaart, circa 1832. De locatie van het plangebied is rood omlijnd. Beige: bouwland, groen: grasland, lichtgroen: weideland, donkergroen: bos/opgaand hout, paars: moestuin, oranje: weg/plein, rood: bebouwing. Bron: hisgis.nl.

Op de topografische kaart van 1908 (zie Afbeelding 8) is de vestinggracht ter hoogte van het plangebied nog steeds aanwezig. Op deze kaart is ook te zien dat een deel van de omwalling ten oosten van het plangebied nog aanwezig is.



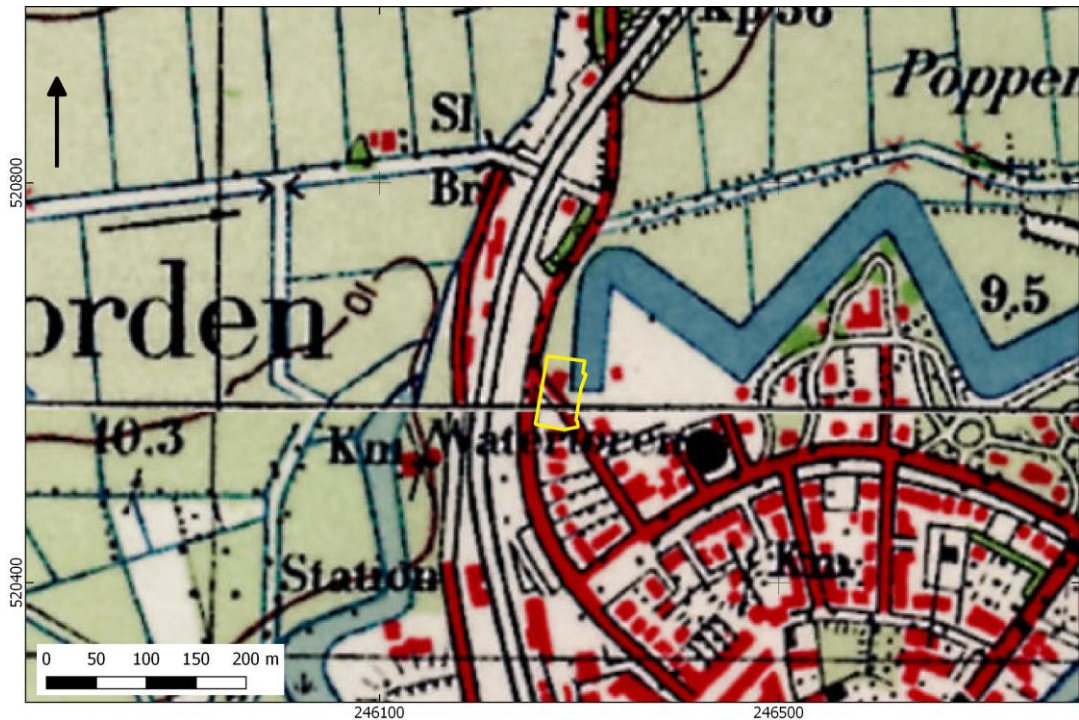
Afbeelding 8. Uitsnede uit de topografische kaart van 1908. De locatie van het plangebied is geel omlijnd. Bron: topotijdreis.nl.



Afbeelding 9. Uitsnede uit de topografische kaart van 1929. De locatie van het plangebied is geel omlijnd. Bron: topotijdreis.nl.

Rond 1908 is de aanleg van de spoorlijn ter hand genomen: het traject is hier met streepjes aangegeven. Rond 1929 is een deel van de gracht ten zuiden van het plangebied gedempt. De spoorlijn is inmiddels in bedrijf. Het plangebied is nog

onbebouwd. Rond 1935 (zie onder) is ook een groot deel van de gracht in het plangebied gedempt. Diagonaal door het plangebied loopt een straat en in het noordelijke deel van het plangebied is bebouwing aangegeven. Blijkens de gemeentelijke cultuurhistorische inventarisatie gaat het hier om een (tram)station/remise uit 1923.⁹ Dit betreft het pand aan de Stationsstraat 34.



Afbeelding 10. Uitsnede uit de topografische kaart van 1935. De locatie van het plangebied is geel omlijnd. Bron: topotijdreis.nl.

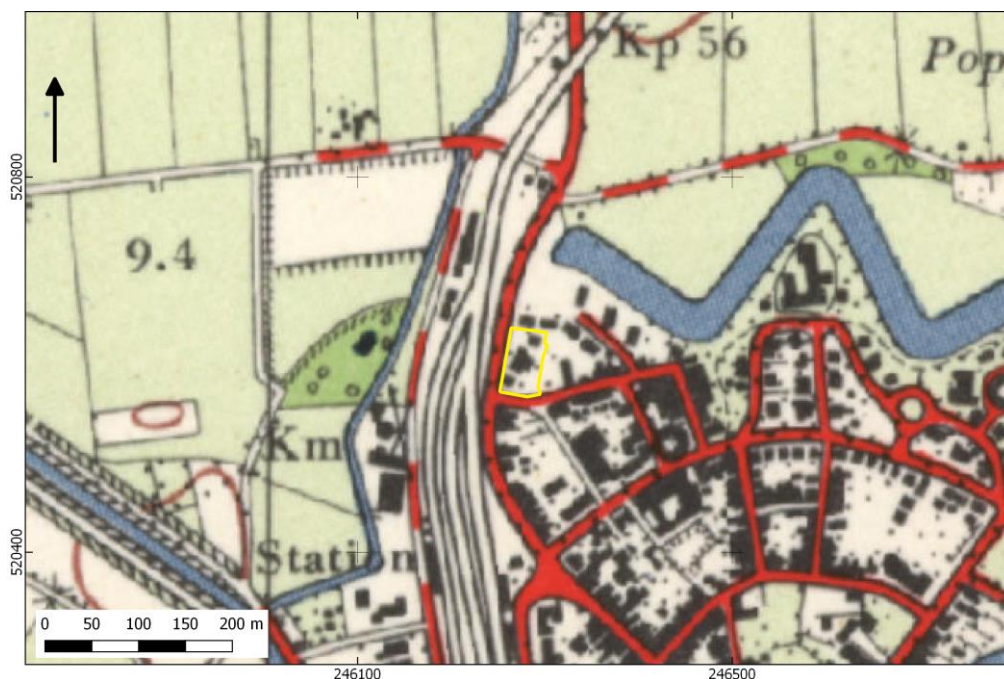
Rond 1955 is nog een stuk van de vestinggracht gedempt. De weg door het plangebied is weer verdwenen en er is nieuwe bebouwing verschenen in het plangebied. De huidige bebouwing aan nummer 36 dateert uit 1960.¹⁰

Historische geografie

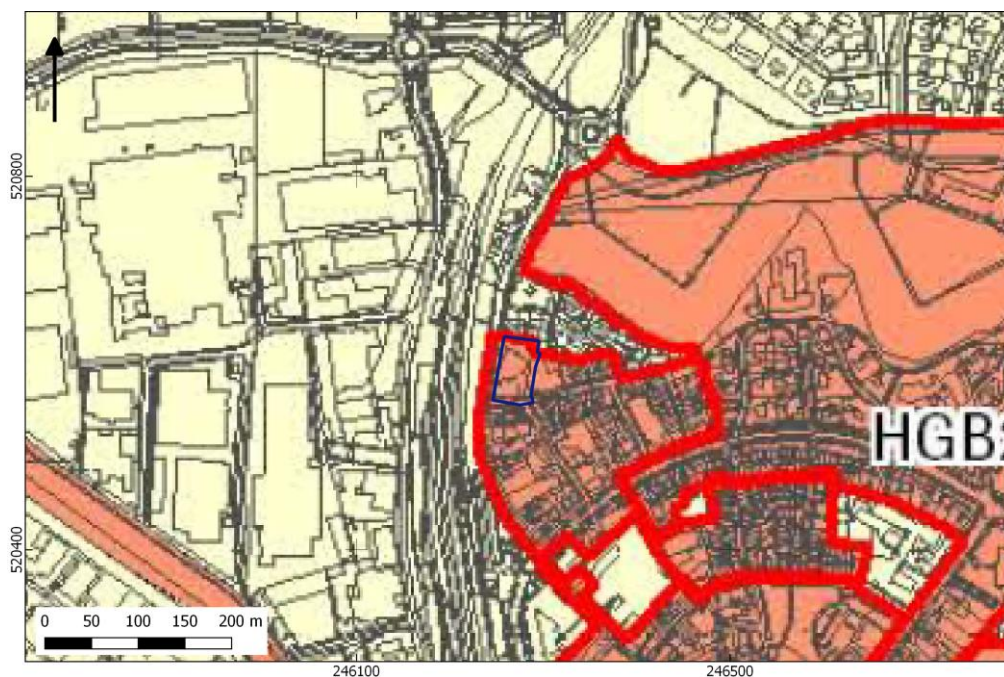
De gemeente Coevorden beschikt over een aantal aanvullende cultuurhistorische bronnen en kaarten. Met betrekking tot het plangebied worden deze hieronder kort beschreven. Historisch geografisch ligt het plangebied in een zeer waardevolle zone en in een stadsgezicht van hoge cultuurhistorische waarde (zie Afbeelding 12). Op de historisch geografische bronnenkaart ligt het plangebied deels binnen een dorpskern 18^e/19^e eeuw, grenzend aan wegen/paden uit 1900 of eerder (voormalige uitvalsweg van de 18^e eeuwse vesting). Op de gemeentelijke bronnenkaart-gebouwd omgeving ligt het plangebied binnen een zone Stads- of dorpsgezicht. Binnen het plangebied bevindt zich een historisch relevant pand (nummer 34, tramstation/-remise).

⁹ bron: Molema, J., 2004, cat.nr 127.

¹⁰ bron: bagviewer.nl

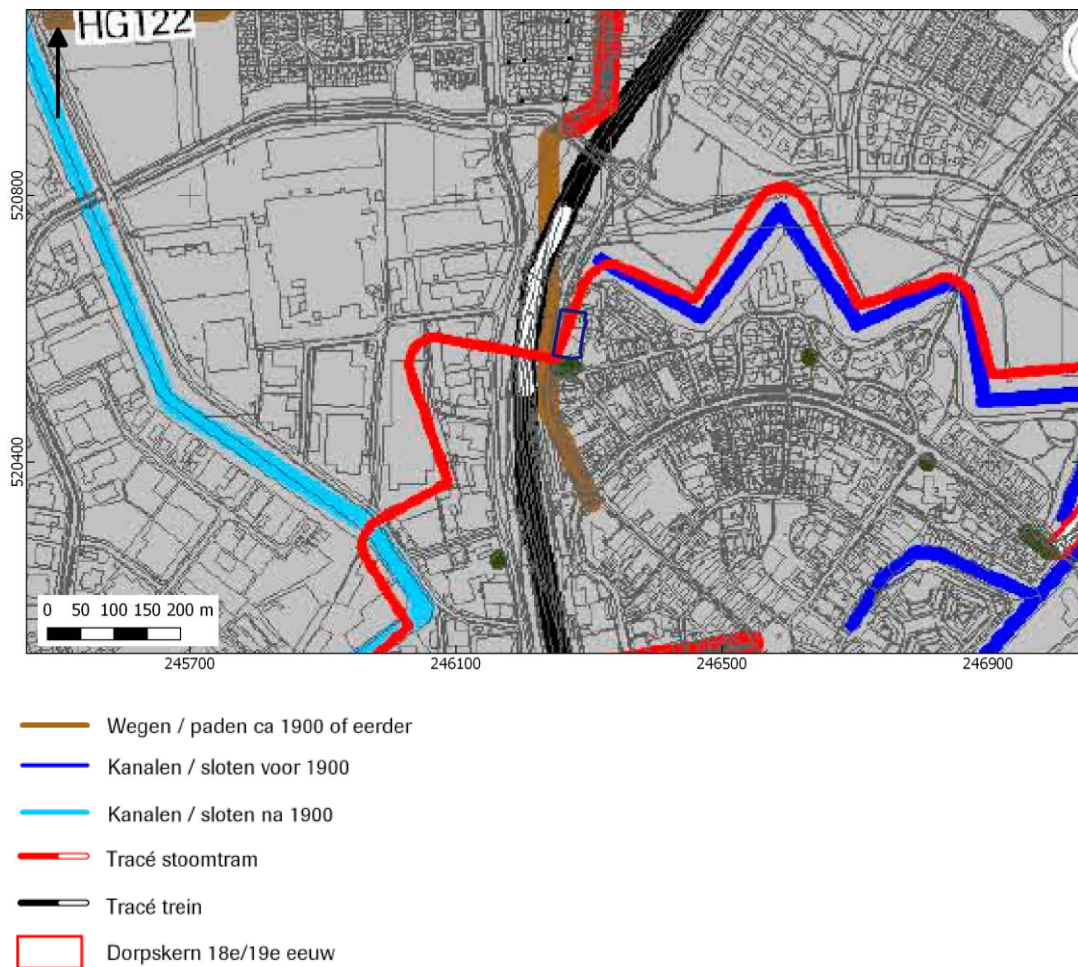


Afbeelding 11. Uitsnede uit de topografische kaart van 1955. De locatie van het plangebied is geel omlijnd. Bron: topotijdreis.nl.



- Historisch geografisch matig waardevol
- Historisch geografisch zeer waardevol
- Dorps- of stadsgezicht van hoge cultuurhistorische waarde of beschermd dorpsgezicht

Afbeelding 12. Uitsnede gemeentelijke beleidsadvieskaart historische geografie. Het plangebied is blauw omlijnd. Bron: gemeente Coevorden.



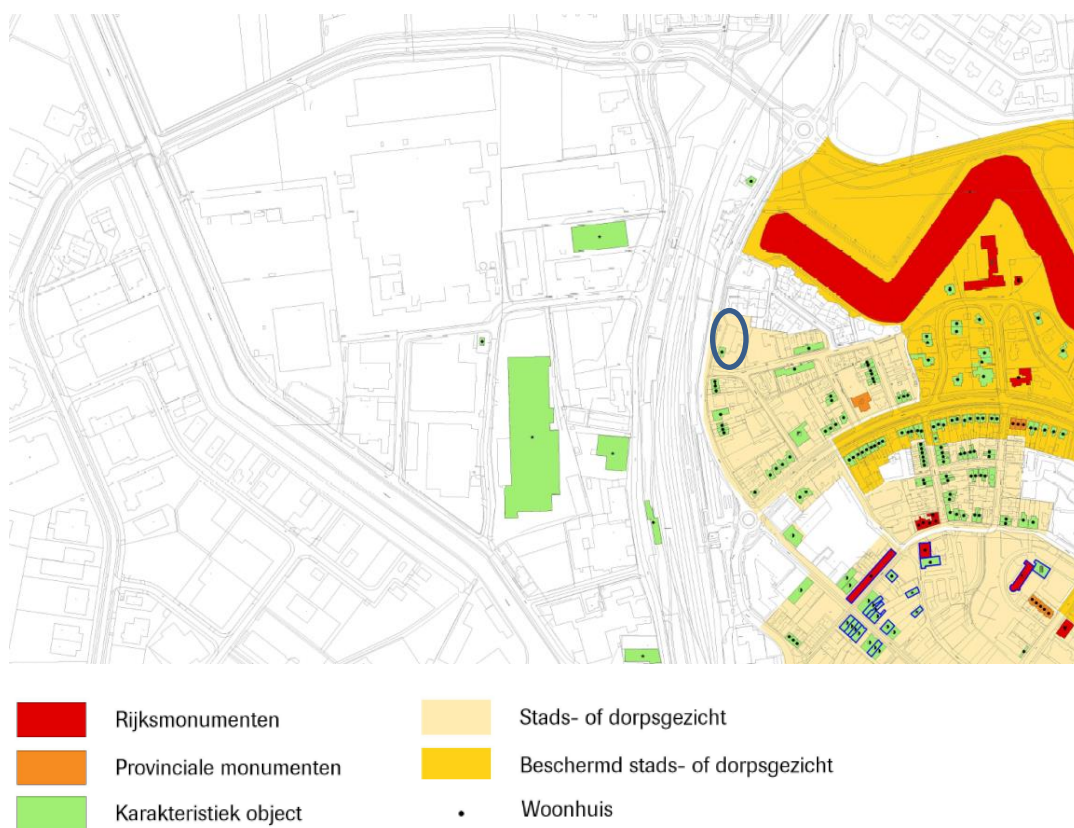
Afbeelding 13. Uitsnede uit de gemeentelijke historische geografie bronnenkaart. Het plangebied is blauw omlijnd. Bron: gemeente Coevorden.

2^e Wereldoorlog

Uit bronnen is bekend dat op 21 februari 1944 een bombardement plaatsvond door de Amerikaanse luchtmacht. Er werden daarbij 142 brisantbommen (500-ponders) en 648 brandbommen (100-ponders) afgeworpen. Er waren diverse voltreffers, onder andere bij het spoor.¹¹ De beheerder van het plangebied¹² gaf aan dat bij een bombardement ook het gebouw van de tramremise (Stationsstraat nr. 34) grotendeels was vernield. Alleen een stuk van de noordelijke muur zou nog overeind hebben gestaan. Dit kon niet bevestigd worden op basis van beschikbare documentatie.

¹¹ bron: geschiedeniscoevorden.nl

¹² L. Greiner, pers. comm. 28-07-2022



Afbeelding 14. Uitsnede gemeentelijke bronnenkaart bebouwde omgeving. De locatie van het plangebied is blauw omcirkeld. Bron: gemeente Coevorden.

HOOFDSTUK **3** CONCLUSIE EN VERWACHTINGSMODEL

3.1 CONCLUSIE

Het onderzoek is uitgevoerd conform protocol SIKB KNA 4002. Rond circa 1659 werd het plangebied doorsneden door de buitenste gracht van vesting Coevorden. In het meest oostelijke deel lag mogelijk de voet van de vestingwal. Rond 1702 werd deze buitenste vestinggracht verbreed en kwam vrijwel het gehele plangebied in de gracht te liggen. Langs de westzijde van het plangebied liep een van de drie toenmalige uitvalswegen. In 1858 werd de vesting opgeheven. Tussen 1702 en 1858 hebben er geen krijgshandelingen meer plaatsgevonden in Coevorden. Dat kan niet van de voorgaande periode gezegd worden. Na 1858 werd de grond van de verdedingswerken in de grachten geschoven, maar de gracht ter hoogte van het plangebied verdween pas geleidelijk tussen circa 1908 en 1955. Het is echter goed mogelijk dat met name aan de wal (=oost)zijde in het plangebied al vanaf 1858 delen van de gracht zijn gedempt, al zijn op een 1908 wat noordoostelijk van het plangebied nog steeds (resten?) van de vestingwal aangeduid op de topografische kaart. In het plangebied staat een gebouw van cultuurhistorische waarde: dit betreft het oude tramstation/-remise, gebouwd in 1922. Dit gebouw is mogelijk tijdens de Tweede Wereldoorlog door een bombardement grotendeels verloren gegaan.

3.2 VERWACHTINGSMODEL

Door de aanleg van de vestinggracht in 1659 en de verbreding daarvan in 1702 zijn in het plangebied nagenoeg geen resten uit oudere perioden (Laat-Paleolithicum tot en met Late Middeleeuwen) te verwachten: deze zijn bij de ontgravingen volledig verdwenen. Te verwachten zijn uiteraard sporen van de grachten en de verbredingswerkzaamheden daarvan. Vanaf 1702 liep een van de uitvalswegen vlak langs het plangebied, toen nog onderdeel van de vestinggracht. Dit moet een weg met druk verkeer zijn geweest en als zodanig kan in het plangebied nog veel afval vanaf 1702 worden verwacht. Wellicht ook zijn nog resten van een brugconstructie aanwezig en resten van beschoeiing. Sporen van strijd van na 1702 worden niet verwacht, ook niet langs de uitvalsweg. Vaak werden in de grachtbodem obstakels geplaatst (gepunte houten palen). Het archeologisch relevante niveau wordt enerzijds gevormd door de grachtbodem (afvalresten, staken en dergelijke), maar ligt ook daarboven (beschoeiingen, brugresten, faseringen van de grachten en dergelijke). Resten hiervan kunnen vanaf het maaiveld tot aan de grachtbodem voorkomen. Gezien de huidige bebouwing en de markering op de gemeentelijke verwachtingskaart als 'verstoorde' is het onwaarschijnlijk dat in de bovengrond nog intacte resten zijn, maar daaronder kan sprake zijn van archeologische resten. De dikte van de verstoorde bovengrond is niet bekend.

De gracht is gefaseerd gedempt, waarbij de eerste fase vermoedelijk van omstreeks 1858 dateert. Latere fasen zijn vooral in de eerste helft van de vorige eeuw te verwachten. Vanuit archeologisch oogpunt zijn deze subrecente dempingslagen weinig relevant.

3.3 ADVIES

Op basis van de resultaten van het bureauonderzoek worden archeologische resten verwacht. De geplande bodemingrepen (bodemverbetering tot een diepte van 2 – 2,5 m -mv) kunnen deze resten aantasten, al is er op te rekenen dat de fundering van de huidige bebouwing (betonringen) al voor aanzienlijke verstoring hebben geleid. Die verstoring is mogelijk grotendeels beperkt gebleven tot de dempingslagen. De aard, funderingswijze en eventuele onderkelderingen van de nieuwbouw is op dit moment niet bekend. Daarmee kan in dit stadium nog geen inschatting worden gegeven over de mate waarin sporen van de gracht en eventuele afvalresten van na 1702 bedreigd worden. Om inzichtelijk te krijgen op welke diepte het niveau van de grachtbodem verwacht kan worden adviseren we vervolgonderzoek aan in de vorm van een verkennend booronderzoek. Hierbij worden verspreid over de toegankelijke delen van het plangebied in totaal zes grondboringen gezet, waarbij de boringen in een min of meer oost-west geplaatste raai – haaks over de oude loop van de vestigingsgracht – worden gezet. De boringen hebben tot doel het archeologische verwachtingsmodel te toetsen en zonodig aan te vullen. Met dit booronderzoek wordt de bodemopbouw in kaart gebracht. Op basis van de resultaten van dit onderzoek en de definitieve bouwplannen kan een inschatting worden gemaakt omtrent aard en noodzaak van eventueel vervolgonderzoek. Het is waarschijnlijk niet mogelijk in de boringen dempingslagen te onderscheiden van latere bodemverstoringen.

HOOFDSTUK 4 VELDONDERZOEK

4.1 BESCHRIJVING ONDERZOEKSMETHODIEK

Het veldonderzoek heeft tot doel om meer inzicht te verkrijgen in de fysische situatie in het plangebied. Het dient de in het plangebied aanwezige bodems, de mate van verstoring en de aanwezigheid van potentiële archeologische niveaus in kaart te brengen. Aan de hand daarvan kan er voor het plangebied een gespecificeerd verwachtingsmodel worden opgesteld dat gedetailleerder en nauwkeuriger is dan een verwachtingsmodel dat louter gebaseerd is op bronnen en globalere bodem- en geomorfologische kaarten.

Voor het booronderzoek niet-toegankelijke en/of verstoorde delen zijn aangegeven op de kaart in bijlage 3. Voor aanvang van het veldonderzoek is een Plan van Aanpak (PvA) opgesteld¹³ en gedeponneerd in Archis3. Het veldonderzoek bestond uit het zetten van zeven verkennende boringen. Verkennend booronderzoek is een snelle en kostenefficiënte onderzoeksmethode om de archeologische potentie van een plangebied in kaart te brengen. Aangezien de specifieke bodemopbouw in het plangebied niet bekend is, is verkennend onderzoek in dit stadium de meest geschikte onderzoeksmethode.

De boringen zijn uitgevoerd met een Edelmanboor met een diameter van 7 cm en een guts. De boorkernen zijn visueel geïnspecteerd op het voorkomen van archeologische indicatoren.

De boringen zijn handmatig ingemeten aan de hand van topografische kenmerken. Het bodemprofiel is beschreven volgens de norm NEN 5104 en ASB. De NAP-maaiveldhoogtes van de boringen zijn bepaald aan de hand van het AHN. De profielbeschrijvingen zijn opgenomen in bijlage 8. De boorpuntenkaart met de posities van de boringen is opgenomen in bijlage 7. Boringen 1 en 2 zijn op 30 respectievelijk 50 cm -mv gestagneerd op puin.

4.2 RESULTATEN: LITHOLOGIE, LITHOGENESE EN BODEMONTWIKKELING

Het typerende bodemprofiel bestaat uit een dik opgebracht pakket met een dikte van 200 – 260 cm, gevolgd door een C-horizont.

Het opgebrachte pakket bestaat uit een groot aantal lagen van overwegend matig fijn, zwak-matig siltig en soms humeus zand. In en tussen de lagen komen vaak

¹³ E. Brouwer, 2022

bijmengingen voor als baksteen, sintels en soms wat houtskool. Deze lagen zijn overwegend scherp begrensd met de onderliggende lagen en zijn geïnterpreteerd als subrecente grachtdemping.

In de meeste geslaagde boringen zijn dikke lagen geel of geelgrijs gekleurde lagen matig fijn, matig siltig zand aangetroffen:

- boring 4 tussen 50 en 200 cm -mv;
- boring 5 tussen 60 en 110 cm -mv;
- boring 6 tussen 40 en 70 cm -mv;
- boring 7 tussen 40 en 180 cm -mv.

Deze lagen zijn homogeen van kleur en 'schoon', al kunnen ze wat roestvlekjes bevatten. Qua lithologie, consistentie en kleur lijkt het in eerste instantie om natuurlijke lagen te gaan. In boringen 5 en 6 worden deze lagen echter gevolgd door overduidelijk antropogene lagen en in boring 7 zijn enkele grijze vlekjes gezien die waarschijnlijk aan verstoring te wijten zijn. Deze lagen zijn geïnterpreteerd als afgeschoven lagen, mogelijk van de aarden wal.

In boring 6 zijn – onder een brok baksteen - tussen 170 en 220 cm -mv een tweetal humeuze zwart en donkergrijs/zwart gekleurde lagen aangetroffen. Daaronder ligt tot een diepte van tenminste 250 cm -mv een bruinigrijze laag. De boring is op deze diepte gestagneerd. De drie lagen zijn homogeen/schoon qua kleur. Bij een dergelijke sequentie in een gracht gaat het soms op een grachtbodem en mogelijk is dat ook hier het geval, al is een dikte van 50 cm behoorlijk dik gezien de relatief korte tijdsspanne dat hier een gracht heeft gelegen: als de historische gegevens kloppen en de historische kaarten correct zijn ingemeten dan gaat het hier om de grachtuitbreiding van na 1770. In boring zijn tussen 190 – 220 cm soortgelijke humeuze lagen gezien die als oude grachtbodem kunnen worden gezien.

Onder de grachtdemping bevindt zich matig fijn, zwak-matig siltig zand. Deze laag is lichtgeel/geel van kleur en is geïnterpreteerd als een C-horizont van fluvioperiglaciale afzettingen.

4.3 RESULTATEN: ARCHEOLOGIE

Er zijn geen relevante archeologische indicatoren aangetroffen.¹⁴ De aangetroffen inclusies (overwegend baksteen en sintels) wijzen op subrecente bodemlagen. Dit wordt ondersteund door het historisch onderzoek.

¹⁴ Opsporing hiervan vergt vrijwel altijd intensieve vormen van archeologisch veldonderzoek en was niet het doel van het hier uitgevoerde verkennende booronderzoek (zie paragraaf 1.7).

HOOFDSTUK 5 CONCLUSIE EN VERWACHTING

In het plangebied is een grachtdemping van 200 – 260 cm dik aangetroffen. Daaruit kan worden afgeleid dat de vestinggracht ter plaatse een diepte had van 2 m of meer. De oude grachtbodem (humeuze laag) is mogelijk nog aanwezig in boringen 3 en 6. In de andere boringen is deze humeuze laag niet gezien. De grachtvulling is, gebaseerd op de inclusies en begrenzingen van de verschillende lagen en vlekken in de lagen, tamelijk recent.

Het verwachtingsmodel kan gehandhaafd blijven: in het plangebied ligt een vestinggracht uit 1607 en 1702. Mogelijk is de oude grachtbodem nog deels aanwezig. Sporen uit oudere perioden (van vóór 1607 – 1702) zijn niet te verwachten.

HOOFDSTUK 6 SELECTIEADVIES

Op basis van de onderzoeksresultaten wordt nader archeologisch onderzoek geadviseerd conform protocol 4003 IVO (landbodems).

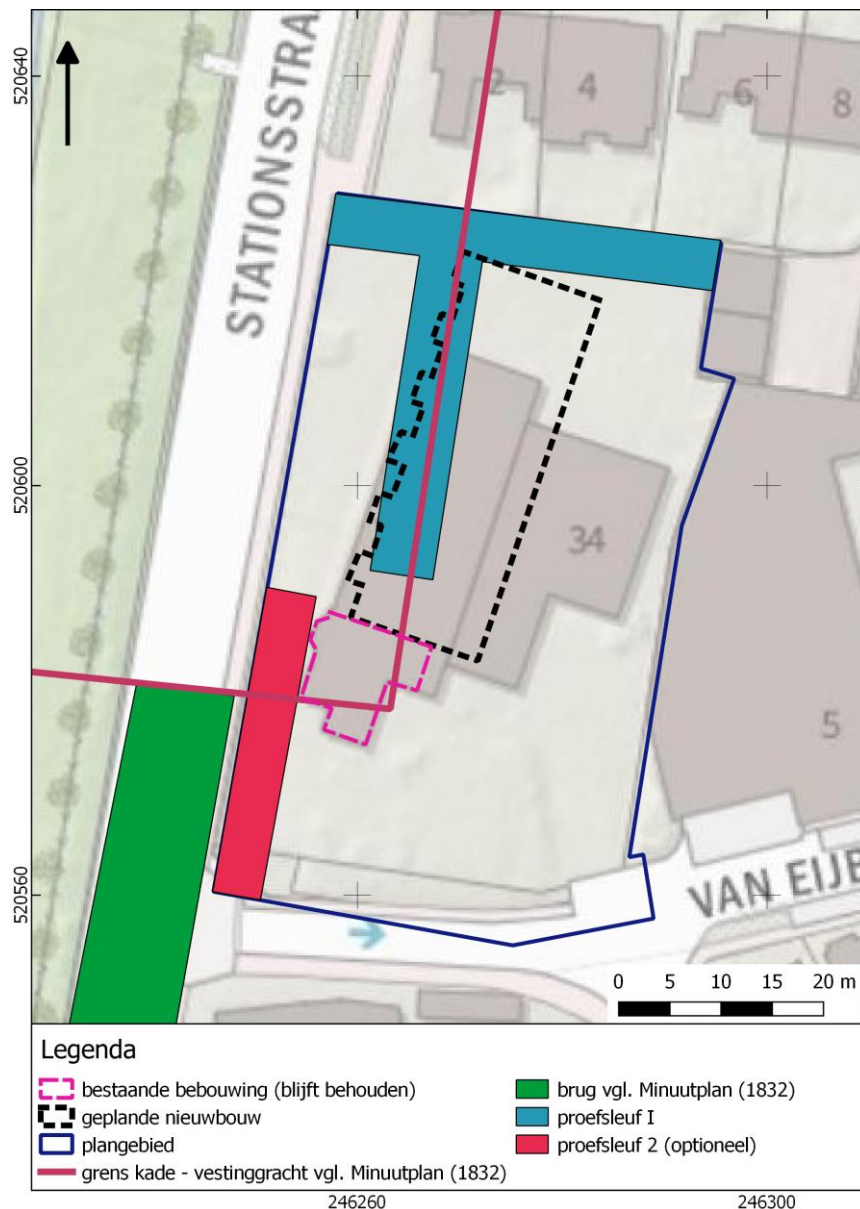
Gelet op de te verwachten prospectiekenmerken en prospecteerbaarheid van een eventuele vindplaats wordt geadviseerd dit vervolgonderzoek uit te voeren in de vorm van een proefsleuvenonderzoek conform de KNA Leidraad Inventariserend Veldonderzoek Deel: Proefsleuvenonderzoek (IVO-P).¹⁵

In het plangebied is bodemverbetering voorzien, waarbij tot een diepte van 2 – 2,5 m -mv wordt geroerd. Daarmee wordt het archeologische niveau (grachtbodem en grachtkant) bedreigd.

In de huidige planvorming is aan de zuidwestzijde van het plangebied (hoek Stationsstraat – Van Eijbergenstraat) is geen bodemverstoring te voorzien. Op basis van oude kaarten (1702) lag dit deel van het plangebied parallel aan een brug over de vestinggracht. *Alleen als hier toch diepgaande (dat wil zeggen 2 m of meer) bodemverstoring is voorzien, dan adviseren we hier een proefsleuf (proefsleuf 2; rode vlak) aan te leggen.* Hier kunnen resten van een brugconstructie aanwezig zijn en tevens afvalresten. Deze sleuf heeft een omvang van ongeveer 70 m².

Op de geplande nieuwbouwlocatie adviseren we een proefsleuf aan te leggen (zie onderstaande afbeelding: proefsleuf 1, blauwe vlak). Dit onderzoek is enerzijds op gericht de vestinggracht uit 1607 in beeld te brengen en de uitbreiding daarvan in 1702. Daarnaast kunnen afvalresten worden verwacht en resten van beschoeiing en dergelijke. We adviseren in het vlak een breedte van 2 m aan te houden. Aan het maaiveld zullen de sleuven breder moeten worden. We adviseren het noordelijke deel van de T-vormige sleuf als eerste aan te leggen. Wanneer daarin de overgang van kade en gracht herkend kan worden, kan vanuit dat punt zuidwaarts gegraven worden. Proefsleuf 2 heeft een omvang van ongeveer 230 m², ervan uitgaande dat de noord-zuid sleuf een breedte van ongeveer 4 m zal krijgen.

¹⁵ Borsboom e.a., 2012



Afbeelding 15. Advieskaart vervolgonderzoek. (ligging sleuven indicatief, breedte sleuven niet op schaal; de locaties van de grens kade – vestinggracht en brug zijn bij benadering). Proefsleuf 2 is in de huidige planvorming niet noodzakelijk.

We adviseren in het bestemmingsplan een aanduiding omtrent archeologie op te nemen.

Dit advies is overgenomen door de gemeente Coevorden, hierin vertegenwoordigd door de archeologisch adviseur van de gemeente, de heer A. Vissinga.

Mochten bij graafwerkzaamheden onverhoopt toch archeologische resten worden aangetroffen, dan geldt conform de Erfgoedwet (art. 5.10) een meldingsplicht. Dit kan bij Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (033 421 74 56) of via de website: www.cultureelerfgoed.nl/contact.

literatuur

- Berendsen, H.J.A., 2005 (1997). *Landschappelijk Nederland. De fysisch geografische regio's*. Assen.
- Berendsen, H.J.A., 2008. *De vorming van het land*. Assen.
- Borsboom, A.J. en J.W.H.P. Verhagen, 2012. KNA Leidraad Inventariserend Veldonderzoek. Deel: Proefsleuvenonderzoek (IVO-P). Gouda.
- Bosch, J.H.A., 2008. *Archeologische Standaard Boorbeschrijvingsmethode versie 1.1. Op basis van de Standaard Boorbeschrijvingsmethode versie 5.2. Deltares-rapport 2008-U-R0881/A*.
- Brouwer, E. , 2022. Plan van Aanpak ivo-verkennend stationsstraat 36 coevorden. Almelo.
- Lenting, J. J., 2020. *Plangebied uitgraven waterpartij Parallelweg te Coevorden, gemeente Coevorden; archeologisch onderzoek: een opgraving – variant archeologische begeleiding. Raap-rapport 4292*. Weesp.
- Molema, J., 2004. *Cultuurhistorische inventarisatie centrum Coevorden; gemeente Coevorden (provincie Drenthe). Raap-rapport 968*. Weesp.
- Mulder, E.F.J. de., 2003. *De ondergrond van Nederland*. Groningen.
- Nederlands Normalisatie-instituut, 1989. *Nederlandse Norm NEN 5104, Classificatie van onverharde grondmonsters*, Nederlands Normalisatie-instituut Delft.
- Tol, A.J., J.W.H.P. Verhagen en M. Verbruggen, 2012. *Leidraad inventariserend veldonderzoek; Deel: karterend booronderzoek v2*. SIKB
- Vos, P., M. van der Meulen, H. Weerts en J. Bazelmans 2020. *Atlas van Nederland in het Holoceen. Landschap en bewoning vanaf de laatste ijstijd tot nu*. Amsterdam.

Archeologische databases/internetbronnen

ArchisIII

www.boorstaten.nl

www.topotijdreis.nl

www.hisgis.nl

www.grondwatertools.nl

www.kadastralekaart.com

Gebruikte kaarten

Historische kaarten vanaf 1890 tot en met 2015. Bron: www.topotijdreis.nl. Geraadpleegd op 28-7-2022

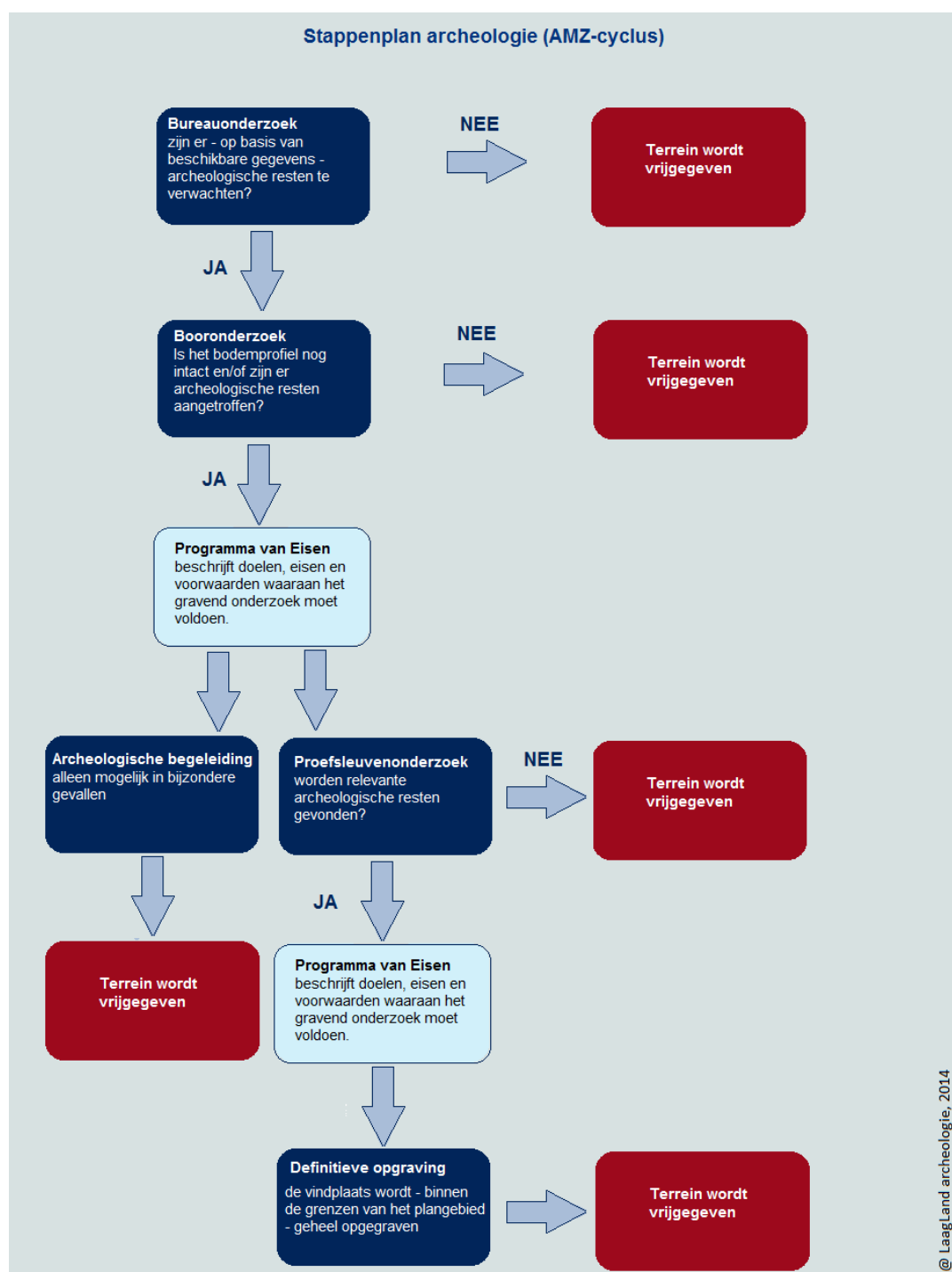
beleidsadvieskaart historische geografie. Bron: gemeente Coevorden. Geraadpleegd op 28-7-2022

historische geografie bronnenkaart. Bron: gemeente Coevorden. Geraadpleegd op 28-7-2022

legenda beleidskaart historische geografie2. Bron: gemeente Coevorden.
Geraadpleegd op 28-7-2022

minuutplan 1832. Bron: beeldbank.cultureelerfgoed.nl. Geraadpleegd op 28-7-2022

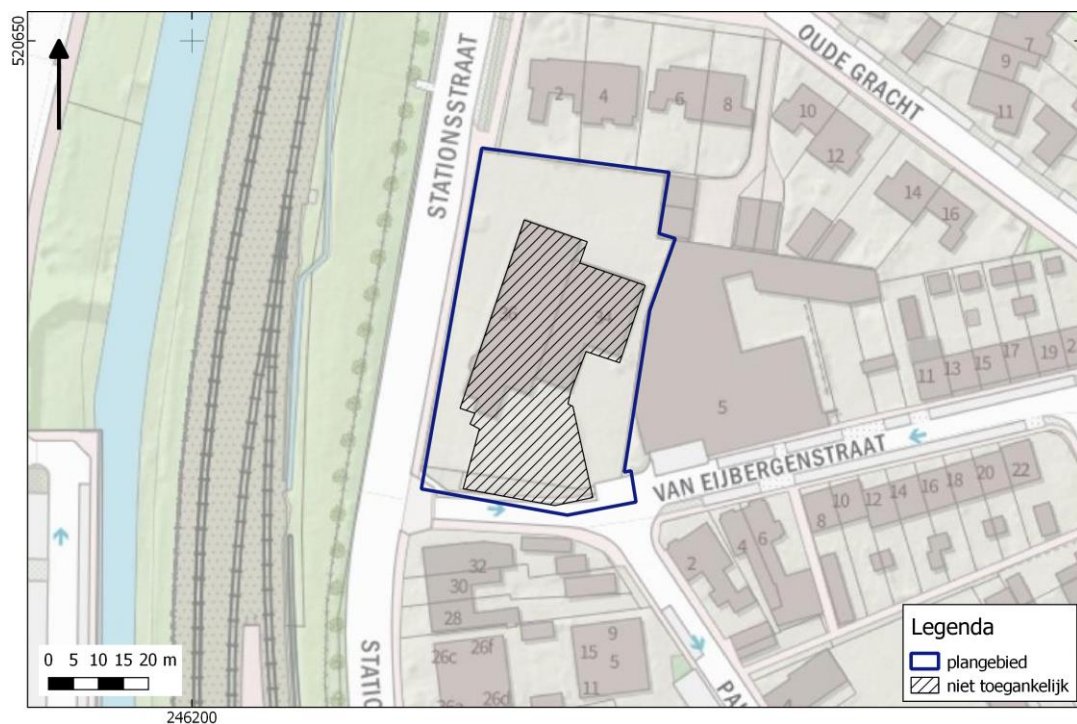
BIJLAGE 1 AMZ-CYCLUS



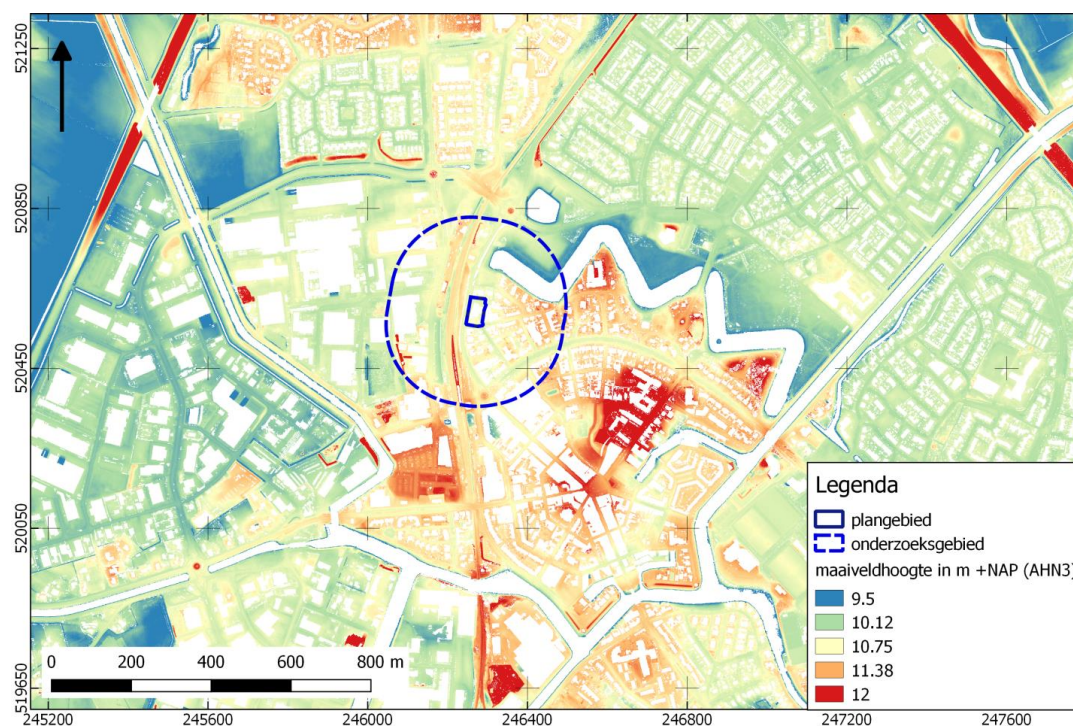
BIJLAGE 2 ARCHEOLOGISCHE PERIODEN

Archeologische perioden			Datering	
Nieuwe tijd		C	1795	
		B		1650
		A		1500
Middeleeuwen		Laat	1250	
		Vol	1050	
		vroeg	Ottoons	900
			Karolingisch	725
			Merovingisch	450
Romeinse tijd		Laat	270	
		Midden	70 na Chr.	
		Vroeg	15 voor Chr.	
Prehistorie	IJzertijd	Laat	250	
		Midden	500	
		Vroeg	800	
	Bronstijd	Laat	1100	
		Midden	1800	
		Vroeg	2000	
	Neolithicum	Laat	2850	
		Midden	4200	
		Vroeg	4900/5300	
	Mesolithicum	Laat	6450	
		Midden	8640	
		Vroeg	9700	
	Paleolithicum	Jong	35.000	
		Midden	250.000	
		Oud		
@ Laagland Archeologie, 2014				

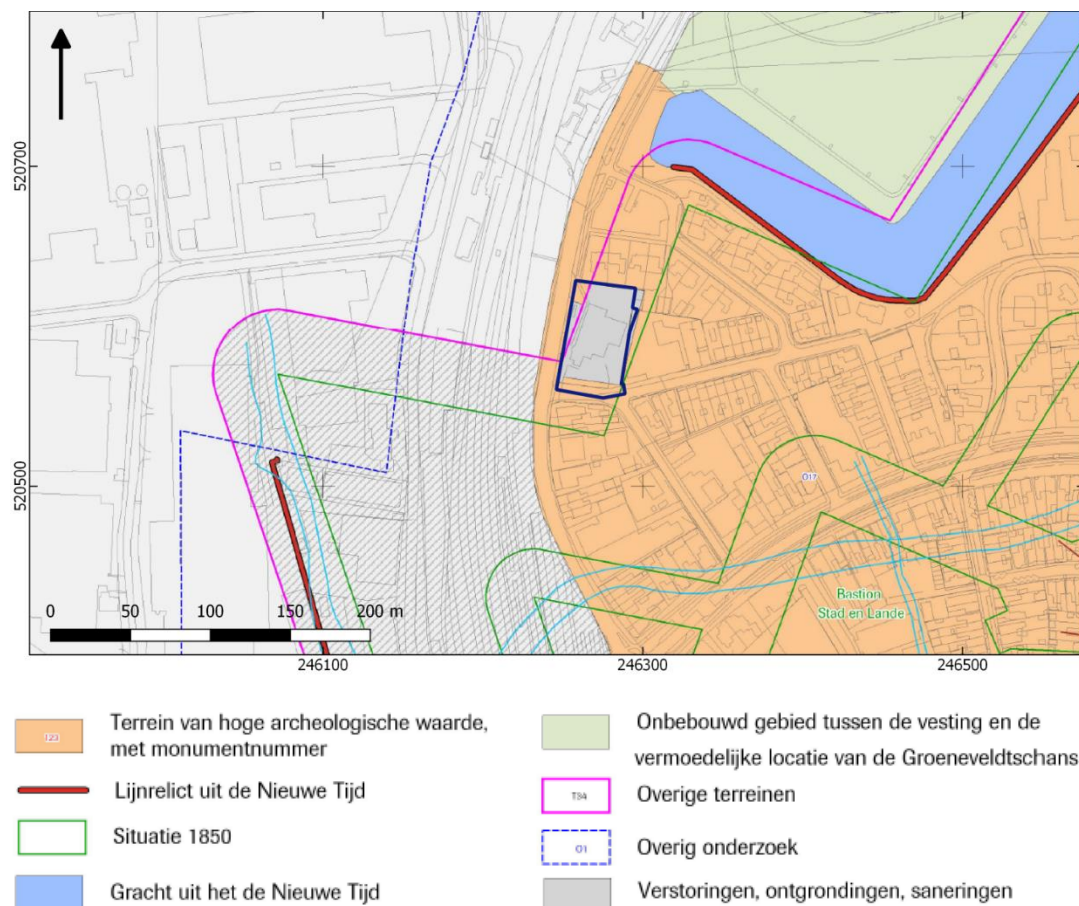
BIJLAGE 3 NIET-TOEGANKELIJKE DELEN VOOR VELDONDERZOEK



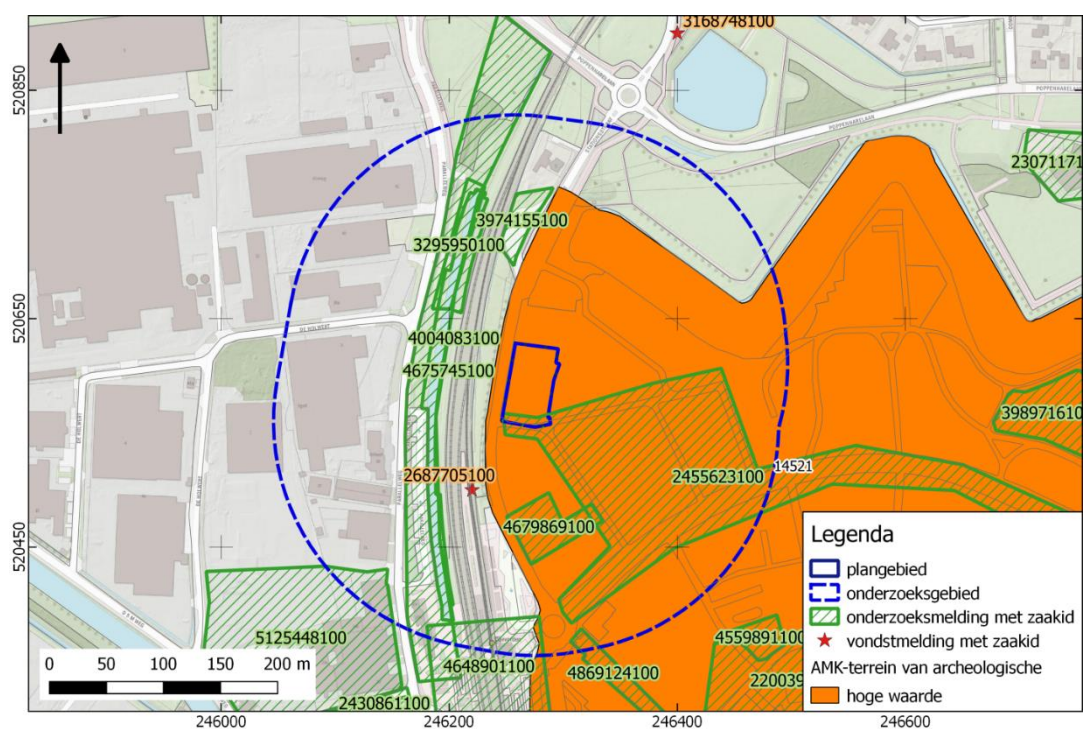
BIJLAGE 4 ACTUEEL HOOGTEBESTAND NEDERLAND



BIJLAGE 5 ARCHEOLOGISCHE VERWACHTINGSKAART (DETAILKAART)



BIJLAGE 6 WAARNEMINGEN, AMK- TERREINEN EN ONDERZOEKSMELDINGEN



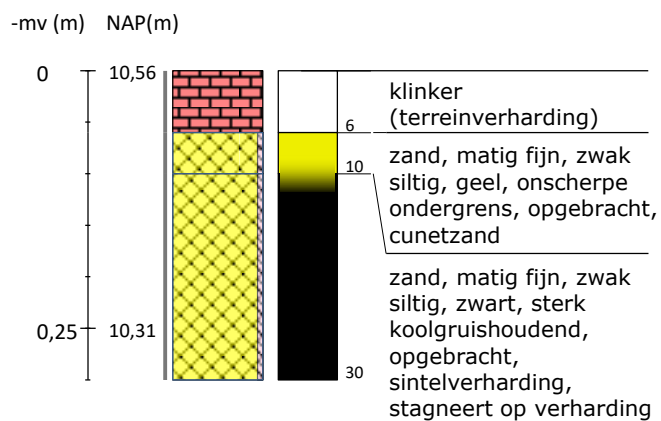
BIJLAGE 7 BOORPUNTENKAART VELDONDERZOEK



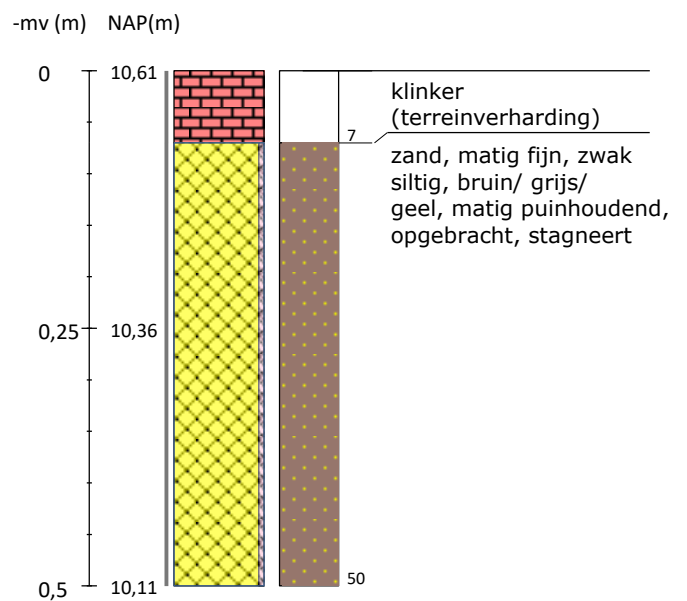
BIJLAGE 8 BOORSTATEN

VELDONDERZOEK

Boring 1 RD-coördinaten: 246266/520622

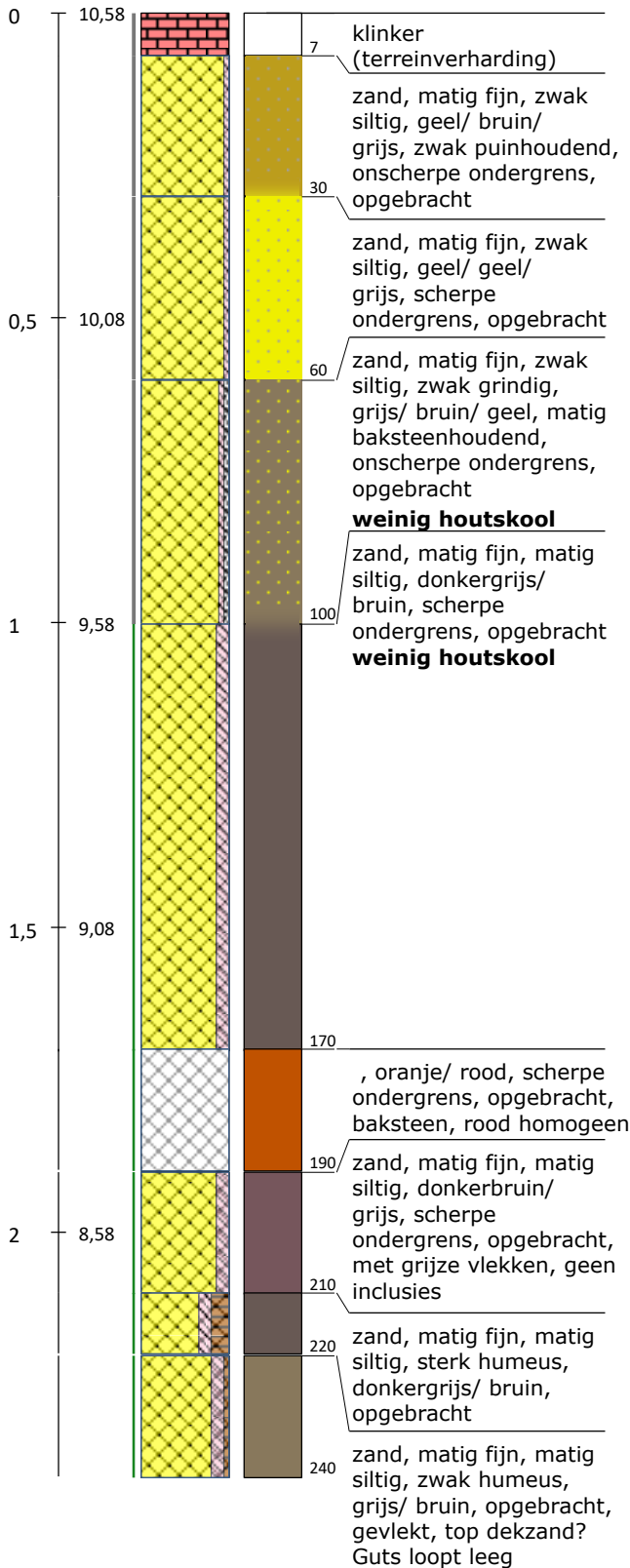


Boring 2 RD-coördinaten: 246259/520611



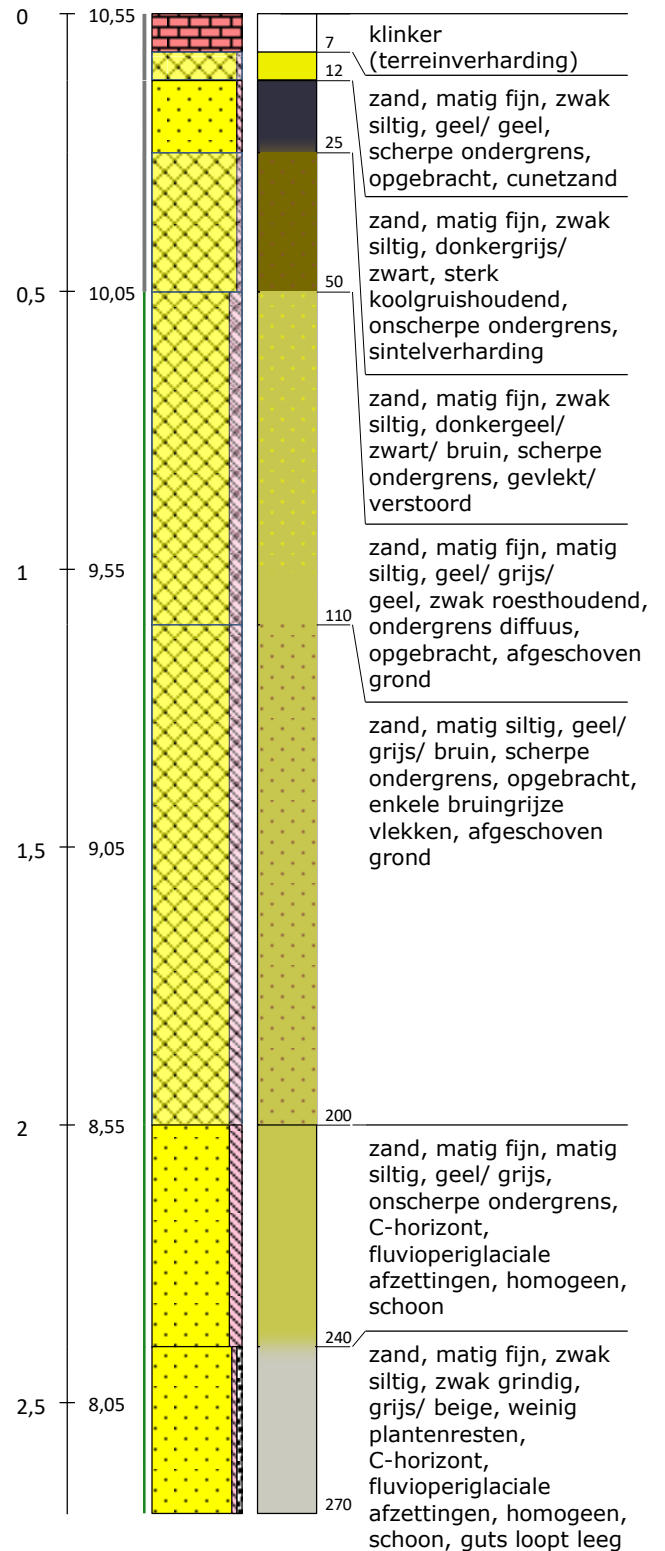
Boring 3 RD-coördinaten: 246256/520602

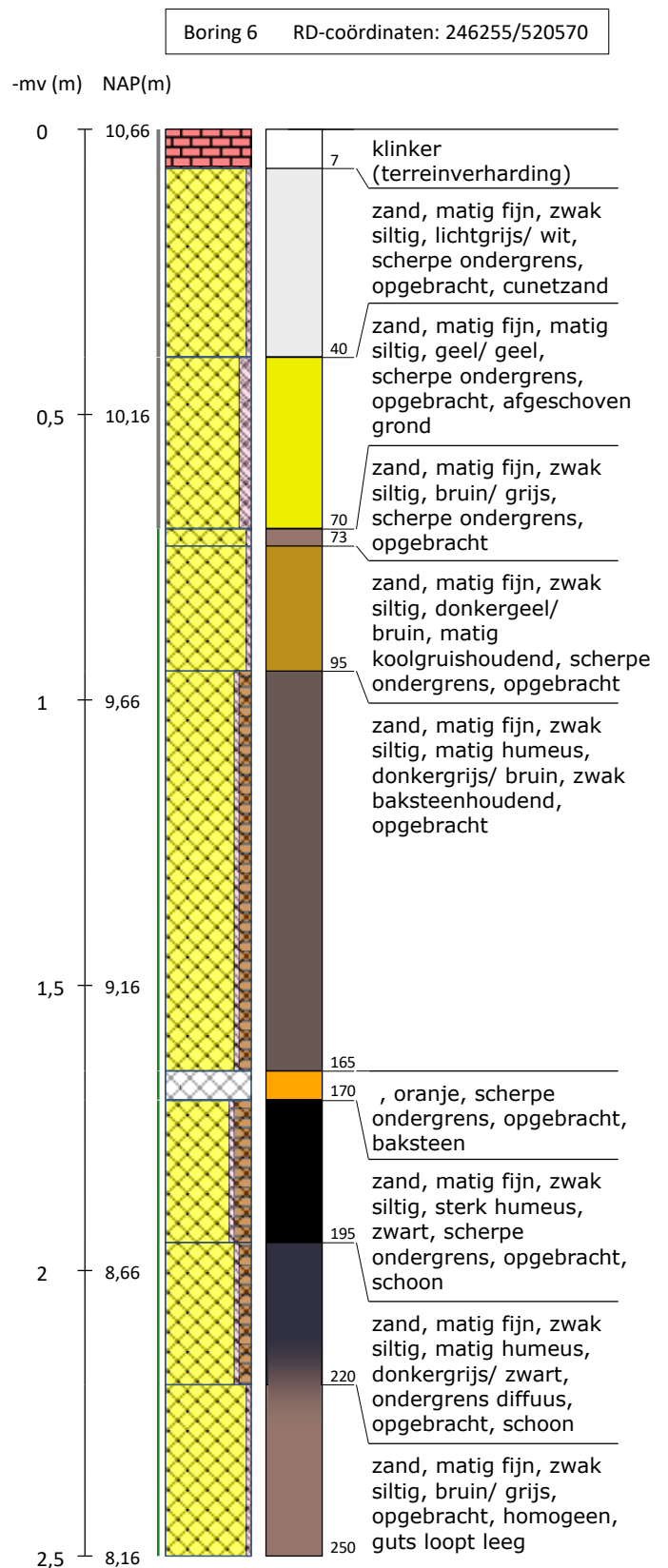
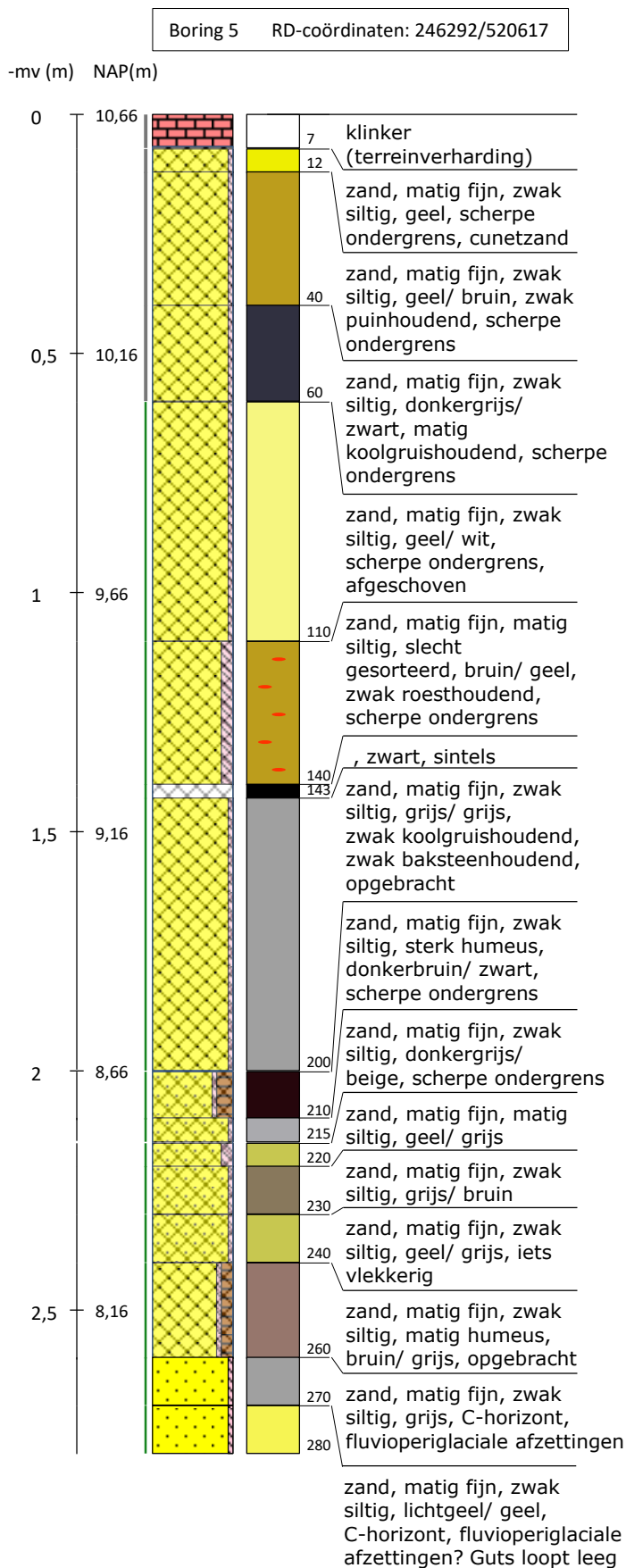
-mv (m) NAP(m)



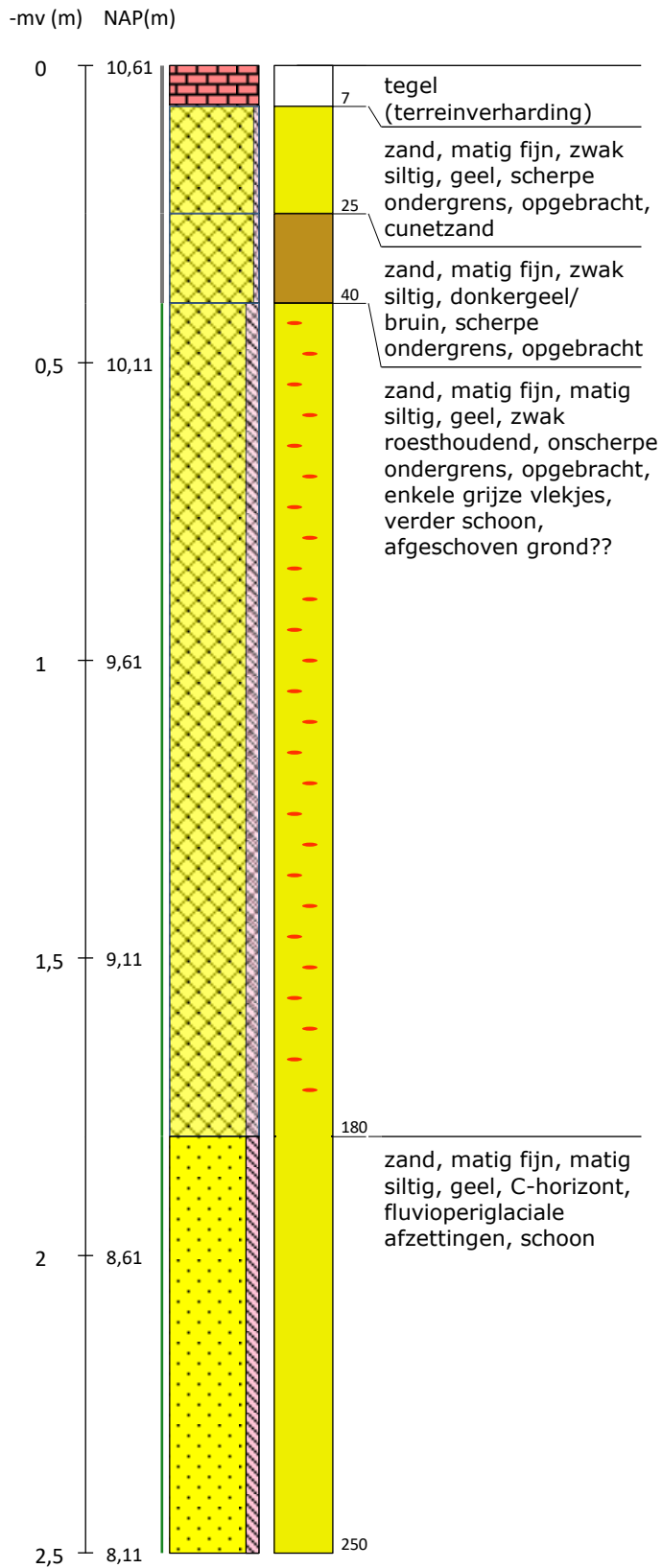
Boring 4 RD-coördinaten: 246277/520617

-mv (m) NAP(m)

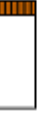




Boring 7 RD-coördinaten: 246282/520578



Legenda (conform NEN 5104, boorbeschrijvingsnorm van NITG-TNO en ASB)

Zand  Zand, zwak siltig  Zand, matig siltig  Zand, sterk siltig  Zand, uiterst siltig  Zand, kleiig	Veen  Veen, mineraalarm  Veen, zwak kleiig  Veen, sterk kleiig  Veen, zwak zandig  Veen, sterk zandig	Zandmediaan uiterst fijn < 105 µm zeer fijn 105 - < 150 µm matig fijn 150 - < 210 µm matig grof 210 - < 300 µm zeer grof 300 - < 420 µm uiterst grof 420 - < 2000 µm Zandsortering goed gesorteerd D60/D10 < 1,8 matig gesorteerd D60/D10 1,8 < 3 slecht gesorteerd D60/D10 > 3	Boortype Edelmanboor ø 7 cm Edelmanboor ø 10 cm Edelmanboor ø 12 cm Edelmanboor ø 15 cm Guts ø 2 cm Guts ø 3 cm Riverside boor ø 7 cm	Klei  Klei, zwak siltig  Klei, matig siltig  Klei, sterk siltig  Klei, uiterst siltig  Klei, zwak zandig  Klei, matig zandig  Klei, sterk zandig	Grind  Grind, zwak zandig  Grind, matig zandig  Grind, sterk zandig  Grind, uiterst zandig  Grind, siltig	Inclusies/archeologische indicatoren (resten van planten, wortels, schelpen, wortels, hout, baksteen, puin, kolengruis, glas, aardewerk, houtskool, vuursteen, bot, fosfaat) weinig < 1% matig 1-10% veel > 10%	Mechanische boor ø 10 cm Mechanische boor ø 12 cm Mechanische boor ø 15 cm Mechanische boor ø 20 cm	Leem  Leem, zwak zandig  Leem, sterk zandig	Overige toevoegingen  zwak humeus  matig humeus  sterk humeus  zwak grindig  matig grindig  sterk grindig	Begrenzing onderliggende laag scherp overgangsgebied < 0,3 cm onscherp overgangsgebied 0,3 - < 3 cm diffuus overgangsgebied 3 cm - < 10 cm	Grondwaterstand GHG GWG GLG	Kalkgehalte kalkloos geen opbruising, minder dan 0,5% CaCO₃ kalkarm hoorbare opbruising, circa 0,5 - 1 à 2 % CaCO₃ kalkrijk zichtbare opbruising, 1 à 2% CaCO₃	Boorstaten! - www.boorstaten.nl
---	---	---	--	---	---	--	---	---	--	--	--	--	--

BIJLAGE 9 VERKLARENDE WOORDENLIJST

AMK-terreinen - De AMK (Archeologische Monumentenkaart) is een bestand van alle bekende, behoudenswaardige archeologische terreinen in Nederland. Op de kaart staan terreinen van archeologische, hoge archeologische en zeer hoge archeologische waarde (al dan niet wettelijk beschermd) aangegeven. De AMK wordt niet meer geactualiseerd.

ARCHIS3 - Archis3 (Archeologisch Informatiesysteem) is een databank waarin gegevens over archeologisch onderzoek, vindplaatsen en terreinen in Nederland zijn opgeslagen.

Es - een es (enk, eng) is een areaal bouwland dat door meerdere grondgebruikers wordt gebruikt. Een es is ruimtelijk begrensd en als zodanig herkenbaar, maar de individuele percelen zijn niet gescheiden door duidelijk herkenbare grenzen.

Fluvioperiglaciaal - door stromend water afgezet onder periglaciale omstandigheden

Neolithicum - Het Neolithicum (5.300 – 2.000 voor Chr.) wordt gekenmerkt door een overschakeling van jagen/verzamelen naar landbouw en veeteelt. De mens ging zich op een min of meer vaste locatie vestigen. Aanvankelijk werd daarnaast nog gejaagd en verzameld, maar meer en meer werd de mens agrariër. Doordat men zich op een locatie kon vestigen, namen de materiële bezittingen sterk toe. Men bouwde boerderijen en andere constructies en creëerde voorwerpen van aardewerk en geslepen steen. De bevolking kon groeien en de samenlevingen werden complexer. Uit deze periode zijn hunebedden en grafvelden/-heuvels bekend.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) - De RCE is een onderdeel van het ministerie van OCW. Het voert wet- en regelgeving uit, ontwikkelt kennis en geeft advies over rijksmonumenten, landschap & omgeving, archeologie en roerend erfgoed.

Voorde - Een voorde (ook wel drecht, trecht of tricht genoemd) is een doorwaadbare plaats in een beek of rivier. Vaak werd een voorde verhard met stenen of keien, die door houten palen op hun plaats werden gehouden.

Weichselien - een geologische periode in het Pleistoceen die duurde van 116 – 11,7 duizend jaar geleden. Het Weichselien is de laatste ijstijd (glaciaal) die we in Nederland gehad hebben. Het landijs bereikte de Nederlandse grenzen niet, maar wel was de bodem van grote delen permanent bevroren (permafrost).